

Maskinförare 20Tjugo

En projektutvärdering

Sammanfattning

Sweco har på uppdrag av ME-skolan utvärderat projektet Maskinförare 20Tjugo. Bakgrunden till projektet är den växande kompetensförsörjningsproblematik inom maskinförarbranschen. Den traditionella rekryteringsbasen förväntas krympa i takt med urbaniseringen, och stora pensionsavgångar väntas i branschen närmaste åren. Därför vill projektet öka intresset för utbildningen till maskinförare och höja maskinföraryrkets attraktivitet. En central del i detta arbete är att nå ut till målgrupper som traditionellt inte arbetar som maskinförare.

Sweco kan inledningsvis konstatera att projektet fallit väl ut. Genom såväl kreativa som långsiktiga lösningar har projektet bidragit till att synliggöra maskinföraryrket och ökat kvaliteten på yrkesutbildningen. Förändring av utbildningens innehåll har upplevts som positivt av såväl lärare som elever. De kommunikationsinsatser som projektet initierat har varit innovativa, modiga och fått stor uppmärksamhet inom målgruppen för projektet.

Utvärderingen har genomfört intervjuer med projektet, med unga i målgruppen och med studie- och yrkesvägledare. Vi har även använt projektets egna uppföljningar och dokumentation, samt genomfört en analys av projektets visuella kommunikation. Vid två tillfällen har Sweco även genomfört workshops om horisontella principer, som har fungerat både som ett processtödande moment och som underlag för utvärderingen. För att kunna placera projektet i ett större historiskt och teoretiskt sammanhang har vi återkommande i rapporten speglat utvärderingens resultat i förhållande till forskning och en kortare historisk beskrivning av ett samtida Sverige. Syftet har varit att förstå de större strukturer som formar målgruppens föreställningar om framtiden, yrkesval och livsstilar.

Swecos bild är att projektet fungerat som en inledning på en större rörelse där insatser syftat till att förändra såväl innehållet som bilden av yrket och utbildningarna. Av denna anledning har Sweco skrivit en rapport med en framåtblickande ambition – en uppmaning att fortsätta det positiva förändringsarbete som inletts genom projektet.

Stockholm den 26 februari 2019

Sweco Society

Innehåll

1	Inledning.....	4
1.1	Maskinförare 20Tjugo	4
2	Utvärderingens analytiska ramverk	5
2.1	En kunskapssociologisk utgångspunkt	5
2.2	Swecos analysram	7
3	Metod och underlag.....	8
4	Sverige: från ett ruralt jordbrukssamhälle till ett urbant och postindustriellt kunskapssamhälle	10
4.1	Det moderna industrisamhället	10
4.2	Ett postindustriellt samhälle med matchningsproblem.....	12
5	Intervjuer med projektledning och styrgrupp.....	14
5.1	Problemformulering.....	14
5.1.1	Ohållbar kompetensförsörjningssituation.....	14
5.1.2	Många fördomar om branschen	14
5.1.3	Utbildningen motsvarar inte branschens behov	14
5.1.4	Yrkesutbildningar har lägre status.....	14
5.2	Utmaningar framöver.....	15
5.2.1	Att utarbeta egna kommunikations- och marknadsföringsstrategier.....	15
5.2.2	Trovärdighet	15
5.2.3	Kompetens om normkritik och horisontella principer	15
5.2.4	Samarbete med Arbetsförmedlingen och fackföreningar.....	16
5.3	Framgångsfaktorer	16
5.3.1	Flexibilitet	16
5.3.2	Lärande.....	16
5.3.3	Synlighet	16
5.3.4	Tydliga och starka incitament för fortsatt arbete	16
5.3.5	Samarbete med näringslivet	16
6	Dokumentstudier	17
6.1	Strategi för digitala medier.....	17
6.2	Analys av projektets egen datainsamling.....	17
6.2.1	Ungdomar.....	17
6.2.2	Medlemsföretagen	19
7	Samtal med unga i målgruppen	20
7.1	Perspektiv på utbildning och utbildningsval	20
7.2	Gymnasiemässan i Göteborg och Älvsjö	21

7.2.1	Två exempel.....	21
7.3	Vem bestämmer?	22
7.4	Kön.....	23
7.5	Status.....	24
7.6	Trygghet.....	24
7.7	Föräldrar	25
8	Samtal med studie- och yrkesvägledare	27
8.1	Etablerade könsroller och normer	28
8.2	Utmaningar.....	28
9	Utvärdering av ME-skolans visuella kommunikation	30
9.1	ME goes Youtube med Hampus	31
9.2	ME-skolan på gymnasimässan i Älvsjö	33
10	Två workshops om horisontella principer.....	36
10.1	Syftet med workshopserien	36
10.2	Workshop 1: fördelar och friktion.....	36
10.2.1	Slutsatser	37
10.3	Workshop 2: det intersektionella hjulet.....	38
10.3.1	Slutsatser	39
11	Swecos reflektioner	41
12	Swecos rekommendationer	44
13	Käll- och Litteraturförteckning	47

1 Inledning

1.1 Maskinförare 20Tjugo

Maskinentreprenörerna (ME) har med hjälp av Europeiska Socialfonden (ESF) arbetat för att öka maskinföraryrkets attraktionskraft. Projektet som fick namnet "Maskinförarutbildning 20Tjugo" har haft ambitionen att utöver att synliggöra maskinföraryrket förbättra kvaliteten på yrkesutbildningen till maskinförare.

Maskinförare 20Tjugo har syftat till att bredda och fördjupa det påbörjade arbetet med de regionala kompetenscentren och därigenom uppnå breddad rekrytering, högre kvalitet och en bättre matchning mellan kompetens och efterfrågan på arbetsmarknaden. Projektet har genomfört en rad åtgärder med syfte att bidra till att uppnå de tre huvudspårens övergripande mål.

För målområdet kompetensförsörjning innebär projektet ett utökat stöd för det redan påbörjade initiativet med branschskolor. Projektet innebär också att en modell utarbetats och dokumenteras utifrån försöksverksamheten. Modellen har fungerat som ett systemiserat och enhetligt stöd som på lång sikt stödjer branschens kompetensförsörjning och arbete med kunskapsspridning, jämställdhet, tillgänglighet och icke-diskriminering. Genom detta mål tydliggörs yrkesutbildningens aktörskap och uppdrag.

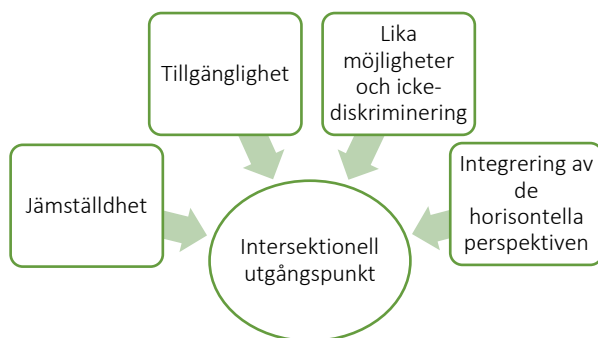
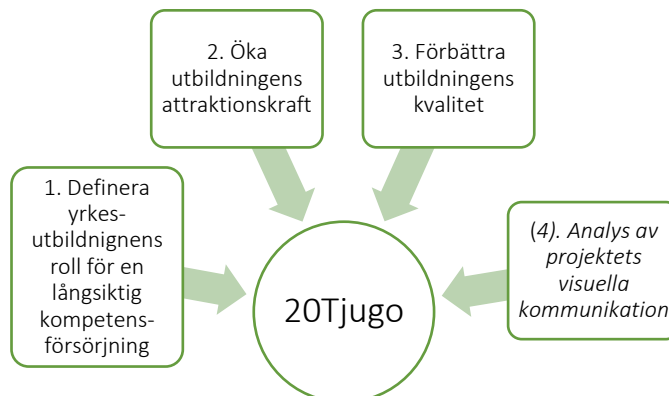
Det andra huvudspårets mål har varit att öka utbildningens attraktionskraft. Detta har bland annat resulterat i insatser för att bättre nå ut till målgrupperna med information om utbildningen. Inom projektet har en modell utarbetats för att engagera tidigare elever i informations- och vägledningsinsatser.

Det tredje huvudspårets mål har syftat till att förbättra utbildningens kvalitet. Inom projektet utvecklades en modell som förmedlar de kvalitetskrav som måste ställas på utbildningen för att de som genomgått utbildningen ska möta branschens förväntningar och behov.

Den primära målgruppen för projektet har varit unga mellan 16 och 24 år som står inför att välja eller genomgå en yrkesutbildning på gymnasial nivå eller inom den kommunala vuxenutbildningen. Projektets sekundära målgrupp är studie- och yrkesvägledare, lärare och skolledare.

2 Utvärderingens analytiska ramverk

Analysen utgår från de tre redovisade huvudspåren. Ett inledande samtal med projektledningen för 20Tjugo visade att projektet tidigt valt spännande och annorlunda vägar när det gäller hur attraktionskraften skulle öka. Det ledde fram till att Sweco adderade ytterligare ett huvudspår för utredningen: en analys av projektets visuella kommunikation. En central utgångspunkt under hela utredningen har varit att analysera intervjuer, texter och bildmaterial utifrån de horisontella principerna, och med en intersektionell utgångspunkt. Det kan illustreras som nedan:

Huvudspåren och den intersektionella utgångspunkten har legat till grund för hur Sweco valde teoretisk utgångspunkt och därefter vilka metoder som var relevanta för att genomföra utvärderingen.

2.1 En kunskapssociologisk utgångspunkt

Sweco har inspirerats av Peter L. Berger och Thomas Luckmanns klassiska text *Kunskapssociologi – Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. De ställer sig de enkla, men samtidigt stora och svåra frågorna: Vad är verkligt? Och hur man vet något? Sweco kommer inte att besvara dessa frågor utan ta Berger och Luckmanns utgångspunkt att verkligheten internaliseras genom en primär och därefter sekundär socialisation. Grundtanken är att vi blir medlemmar i samhället genom att införliva ett språk. Det är helt enkelt med hjälp av språket vi tänker och avkodar det vi kallar verkligheten. Hur vi talar om saker och ting blir alltså vår uppfattning om detsamma. Beroende på vilken social tillhörighet en människa har kommer det att forma hur denna uppfattar världen. Det är på många sätt en enkel tanke. Du blir helt enkelt en del av det samhälle du växer upp i. Det samhälle som Berger och Luckmann refererar till kallar sociologer den generaliserade andre, vilket är samhällets föreställningar, normer regler som införlivas genom en människas socialisation.

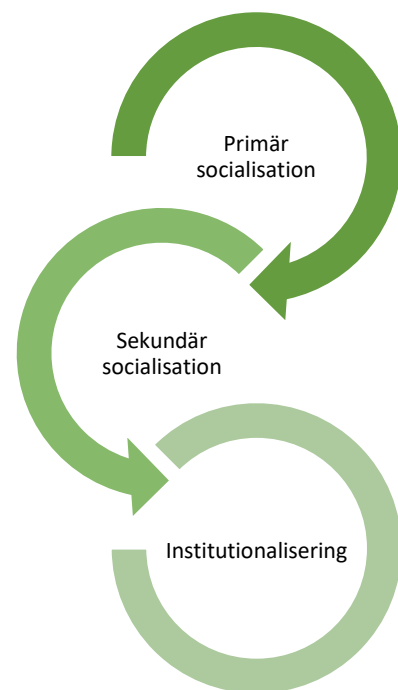
”Att den generaliserade andre bildas i medvetandet utmärker en avgörande fas i socialisationen. Det innebär att samhället som sådant och den objektiva verklighet som etablerats i det internaliserats, och samtidigt att en sammanhängande och kontinuerlig identitet fastställs subjektivt. Samhälle, identitet och verklighet kristalliseras subjektivt under samma internaliseringsprocess. Denna kristallisering sker jämlöpande med språkets

internalisering. Av skäl som klart framgår av vad som i det föregående sagts om språket, utgör själva språket i själva verket både socialisationens viktigaste innehåll och dess viktigaste redskap”.¹

De unga som projektet 20Tjugo hoppas locka till sig har redan genomgått en primär socialisation. Där har föreställningar om samhället, om framtiden och yrkesidentitet lagrats i medvetandet. Det är föreställningar som också leder till handling.

Sweco kommer att inleda rapporten med en genomgång av hur samhället förändrats från slutet av 1800-talet fram till idag. Syftet med en sådan genomgång handlar om att visa hur yttre strukturer format den verklighet som unga (och deras föräldrar) växt upp i och lever i. Kunskapen om dessa större strukturer ger Sweco möjlighet att analysera projektets insatser och förorda framtida rekommendationer.

Projektet 20Tjugo kan förstås som att det syftar till att vara en del av den sekundära socialisationen hos primärt unga som står inför sitt kanske allra mest avgörande livsval. Hur skall projektet utformas för att på ett trovärdigt sätt utmana vardagliga föreställningar om vad en maskinförare är? Det visar sig att de unga som såväl Sweco som projektet intervjuat och på annat sätt frågat har en institutionaliserad föreställning om maskinförare, en föreställning som projektet avser att förändra. Är det möjligt? Vardagslivet verklighet upprätthålls genom att konkretiseras i rutiner, något som är institutionaliseringens innersta väsen.² Det gäller med andra ord att bryta ner den institutionaliserade bilden av en maskinförare, att på olika sätt förmedla en annan bild av yrket och därigenom öka utbildningens attraktionskraft och kvalitet. I förlängningen är förhoppningen att projektet kan institutionalisera en annan bild av maskinförare än den som gäller idag.

¹ Berger Peter L, Luckmann Thomas, *Kunskaps sociologi*, s. s.157

² Ibid, s. 174

2.2 Swecos analysram

Nedan redovisar Sweco den analysram som tagits fram utifrån de teoretiska antaganden som legat till grund för dokumentinsamling och analys.

Mål	Frågeställningar	Metod och undersökningsobjekt
Ta reda på om det finns samstämmighet i projektet angående utmaningar och möjligheter för det fortsatta arbetet	<ul style="list-style-type: none"> Hur ser kompetensförsörjningen ut? Hur uppfattas branschen? Motsvarar utbildningen branschens behov? Vilka aktiviteter har genomförts? Vilka utmaningar finns framöver? Vilka framgångsfaktorer finns? 	Intervjuer: styr- och ledningsgrupp
Ökad kunskap om ungdomars uppfattning om maskinförarutbildningen	<ul style="list-style-type: none"> Vilka strategier finns för digital kommunikation? Hur uppfattar unga maskinförarutbildningen? Hur ser medlemsföretagens perspektiv ut? 	Textanalys: projektdokument Intervjuer: unga i målgruppen
Ökad kunskap om hur unga uppfattar yrkesutbildningar generellt	<ul style="list-style-type: none"> Vem bestämmer utbildningsvalet? Hur kommer det sig att killar och tjejer väljer så olika utbildningar? Hur uppfattas yrkesutbildningars status i förhållande till andra utbildningar? Vad styr ungas utbildnings- och yrkesval? 	Intervjuer och deltagande observation: unga i målgruppen
Ökad kunskap om hur unga och föräldrar resonerar kring utbildningsval och utbildningsvägar	<ul style="list-style-type: none"> Vem bestämmer ungas utbildningsval? Hur formas könsroller och normer? Vilka utmaningar finns? 	Intervjuer och samtal i samband med gymnasieämnor: unga i målgruppen, studie- och yrkesvägledare
Hur uppfattar unga projektets satsning på Youtube? Reflektera över hur bilden maskinföraryrket förhåller sig till andra utb. på nätet, i tryckt material och som presentationsmaterial	<ul style="list-style-type: none"> Är satsningen på Youtube relevant? Hur uppfattas filmerna av målgruppen? Kan konceptet utvecklas? 	Kvalitativ innehållsanalys: bild, film och text
Fördjupa kunskapen om horisontella principer hos deltagarna på workshopen och i förelängningen förbättra utbildningens kvalitet	<ul style="list-style-type: none"> Vilka erfarenheter har projektmedlemmarna av fördelar? Hur kan dessa påverka arbetet? Hur skiljer sig projektmedlemmarnas fördelar från de grupper/personer ni möter i ert arbete? Vilka utmaningar och möjligheter finns för projektets och ME-skolans arbete med att bredda rekryteringen och förändra bilden av maskinföraryrket? 	Workshop intersektionella hjulet och Friktion och fördelar

3 Metod och underlag

Swecos utvärdering fokuserar på hur väl projektet lyckats med de huvudmål som satts upp. *I första hand har Sweco fokuserat på målet om att stärka utbildningens och maskinföraryrkets attraktionskraft.* Som ett led i detta adderade Sweco efter ett samtal med projektledningen en analys av den visuella marknadsföring ME-skolan initierade som ett led i att synliggöra utbildningen. Utvärderingen har under hela tiden fokuserat på Horisontella principer med intersektionalitet som utgångspunkt.

Sweco har använt sig av i första hand kvalitativa metoder för att analysera projektet 20Tjugo. I flera av momenten har intervjuer genomförts med för projektet relevanta målgrupper. Det gäller intervjuer med ledning och styrgrupp, med målgruppen ungdomar och med studie- och yrkesvägledare. Lednings- och styrgruppen intervjuades med hjälp av telefonintervjuer under hösten 2018. Intervjuerna har genomförts utifrån Steinar Kvales definition av intervjuer vars syfte är att erhålla beskrivningar av den intervjuades livsvärld i avsikt att tolka de beskrivna fenomenens mening.³ Det är en utgångspunkt som ligger i linje med den teoretiska utgångspunkten för projektet.

Målgruppen ungdomar har intervjuats i samband med en gymnasimässa i Göteborg hösten 2018. Att tala med unga om gymnasieval är på många sätt en utmaning. Sweco valde att söka sig till ett sammanhang där man kunde förvänta sig att den aktuella gruppen funderat på hur de tänkte om framtiden med avseende på yrke. Sammantaget genomfördes intervjuer med ett tjugotal unga. I samband med mässan tog Sweco kontakt med ett antal studie- och yrkesvägledare som därefter kontaktades via telefon. Sweco passade också på att tala med studie- och yrkesvägledare i samband med gymnasimässan i Älvsjö där ME-skolan hade den monter som Sweco analyserade på plats.

Sweco genomförde också två workshops med delar av lednings- och styrgruppen. Vid både tillfällena var det en intensiv diskussion och högt i tak.

Sweco genomförde också en analys av de Youtubefilmer som producerats i samarbete med Hampus Hedström. Det är inte filmerna i sig Sweco recenserat utan analysen handlar om valet av metod, hur filmerna kommenterats av målgruppen och hur en framtida satsning skulle kunna se ut. På samma sätt har Sweco analyserat det visuella material som utgör ME-skolans monter i samband med gymnasimässan i Älvsjö.

Sammantaget har Sweco använt sig av en rad olika kvalitativa metoder. Genomgående har Sweco analyserat det empiriska materialet i form av intervjusammanställningar, texter, bilder och deltagande observationer med intersektionell blick. Det innebär att frågor, svar och analyser har haft de horisontella principerna som bärande analysperspektiv.

På samma sätt som för intervjuerna har de deltagande observationerna i samband med mässorna haft som utgångspunkt att förstå de livsvärldar som finns hos såväl projektets medarbetare som den grupp projektet avser att påverka. Sweco uppfattar att den utgångspunkten stämmer väl överens med syftet att definiera utbildningens roll, öka utbildningens attraktionskraft och förbättra utbildningens kvalitet. Redan i den initiala projektambitionen finns en uttalad vilja till förändring. En ambition som Sweco tagit med sig genom projektets gång och det är denna förändrings- och förbättringsambition som ligger bakom den lista på rekommendationer som avslutar denna rapport.

³ Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, s. 13

I det följande kommer rapporten att inledas med en kort sammanfattning av ett förändrat Sverige. Syftet med genomgången är att förstå de större samhällsstrukturer som påverkar hur människor uppfattar sin verklighet i enlighet med Berger och Luckmanns resonemang om den generaliserade andre.

4 Sverige: från ett ruralt jordbrukssamhälle till ett urbant och postindustriellt kunskapssamhälle

Sverige genomgår en på många sätt omfattande samhällsomvandling. En kortare historisk tillbakablick kan sätta förvandlingen i perspektiv och förtydliga den historiska och nutida kontext som ME-skolan har att förhålla sig när de fattar sina strategiska beslut.

Från att ha varit ett av Europas fattigaste nationer har Sverige genomgått en remarkabel samhällsomvandling från slutet av 1800-talet fram till idag. Efter de förödande svältåren under 1860-talets slut minskade befolkningen. Den industriella utveckling som präglade andra länder på kontinenten nådde inte Sverige, där stora delar av befolkningen fortsatt levde på landsbygden och livnärde sig på lantbruk. Den situation som rådde med demokratiskt underskott, korrupktion och ett samhälle som på många sätt präglades av traditionella klassindelningar medförde att utvecklingen stod still. De som inte orkade vänta på ett annat samhälle valde att emigrera. Från slutet av 1800-talet fram till första världskrigets början kom en femtedel av Sveriges dåvarande befolkning att lämna landet för vad de hoppades skulle bli ett bättre liv, i första hand i Nordamerika. De som flyttade var som beskrivs i Gunnar och Alva Myrdals bok *Kris i Befolkningsfrågan* unga och handlingskraftiga. De som stannade, eller om man så vill blev kvar i Sverige var äldre och sjuka. Sverige höll bokstavligen på att gå under - så var i alla fall uppfattningen bland makthavare och intellektuella.

4.1 Det moderna industrisamhället

Föreställningen om Sverige som ett undergångsland skapade politisk handlingskraft. Från och med 1920-talet och framåt genomfördes reformer som tillsammans gjorde att Sverige gick från att ha varit Europas fattiga kusin till ett av världens rikaste och mest välmående länder. När industrierna väl etablerades gick det fort och Sverige förvandlades från ett jordbrukssamhälle till ett industrisamhälle på bara några få årtionden. Förvandlingen medförde att den svenska befolkningen emigrerade internt från landsbygden till de städer som växte upp kring olika industrigrenar. I Örebro var det skor och kex, Avesta och Fagersta präglades av ståltillverkning, Sundsvall av pappersmassa och aluminium och Malmö och Göteborg kopplades samman med varvsindustri. Listan kan göras längre. Industrierna och de snabbt framväxande städerna kom att förändra Sverige såväl geografiskt som fysiskt, i grunden. För att möta de nya utmaningarna utökades skolgången för att utbilda den befolkning som en generation bakåt brukat jorden med hjälp av i första hand sina kroppar.

Från och med andra världskrigets slut förvandlades Sverige oerhört snabbt. De så kallade rekordåren medförde en rad politiska reformer som förändrade förutsättningarna för alla svenskar. Urbaniseringen tilltog. Mekaniseringen tog fart på allvar och med hjälp av maskiner som ME-skolan än idag utbildar människor att använda bands framväxande städer samman av vägar, tunnlar och broar. Den snabba industrialiseringen medförde brist på såväl bostäder som arbetskraft. I början av 1960-talet initierades ett förslag som senare skulle komma att kallas miljonprogrammet, en satsning som likt bygget av Göta kanal har få motsvarigheter i andra länder. En miljon lägenheter på tio år, ett projekt som kom att förändra många svenska städer ytterligare. Förändringarna krävde arbetskraft och maskiner som kunde hjälpa till att bygga både bostäder och infrastruktur.

När bostadsfrågan betraktades som löst försökte politiska krafter att locka till sig arbetskraft för att klara industrins tillväxt. I första hand vände sig företag och politiska delegationer till Finland, därefter Grekland, Jugoslavien och Turkiet. De som kom till Sverige var ett välkommet tillskott.

Politiska reformer tillsammans med en framgångsrik industri gjorde att Sverige i skarven 1980/81 var det mest jämlika landet i världen. Skillnaden i lön mellan industriarbetare och chefer var den lägsta som någonsin uppmätts och det medförde att en stor del av befolkningen kunde använda sina pengar till konsumtion. Den statliga satsningen på bostäder medförde att en mindre del av inkomsten gick till bostaden. Det blev möjligt för ett helt vanligt hushåll att inte bara köpa en bil, utan det fanns också utrymme för en sommarstuga och utlandssemester. På mindre än en generation hade Sverige förvandlats från ett utpräglat ruralt jordbrukssamhälle till ett välmående urbant industrisamhälle.

I mitten av 1980-talet inleddes en kritik mot det samhälle som av många ansågs inskränka allt för mycket på den individuella friheten och närde ett bidragsberoende snarare än individens handlingskraft. Den politiska riktningen kom att förändras och istället för att staten skulle ha ett huvudansvar för medborgaren kom kommunerna och därefter privata alternativ att bli den nya normen. Avregleringarna inleddes med bankerna och sedan dess har område efter område avreglerats. I skrivande stund är det spelmarknaden som sedan januari 2019 kommit att förändras.

Samtidigt som politiken ändrat riktning har det industriella samhället kommit att ersättas av det som ibland beskrivs som ett postindustriellt samhälle. De industrier som en gång gjorde att det växte upp en rad svenska städer i närheten av råvarutillgången eller där tillverkningen passade bäst har flyttat till andra delar av världen. Hällefors kommun är ett talande exempel för den svenska industrins omvandling. När det en gång så framgångsrika stålverket inte längre visade lönsamhet såldes det till ett kinesiskt företag. Ett hundratal kineser kom till orten och monterade ner hela stålverket, del för del, skruv för skruv. Istället satsade kommunen på upplevelseindustri. Men kommunens strategi för att förvandla orten från ett bruks- till upplevelsesamhälle gick inte som det var tänkt. Och Hällefors har liksom många liknande samhällen och städer upplevt en tilltagande avfolkning, särskilt bland unga och i synnerhet bland unga kvinnor.

Istället för att stanna kvar flyttar de unga till närliggande storstäder. Kvar blir många gånger de äldre och den grupp som av olika anledningar inte hänger med i det nya Sverige vars framtid tycks ligga i händerna på kulturella och kreativa näringar. Och för att konkurrera om arbete i någon av de branscher som kopplas samman med förkortningen KKN krävs det en längre utbildning. Det finns en föreställning om att den som inte skaffar sig en högskoleutbildning riskerar att bli kvarlämnad på samma sätt som en gång svenskar blev när de unga och framtidsorienterade lämnade landet för Nordamerika. Skillnaden är att Nordamerika ersatts av Stockholm, Göteborg, Malmö, London eller Peking. Det är inte i någon av de än gång så snabbt växande industristäderna det händer. Det är kanske inte en helt rättvis eller ens korrekt beskrivning av Sverige. Men likt många andra beskrivningar eller om man så vill myter delas den beskrivningen av många. Och det är en beskrivning som leder till handling. Unga flyttar, många mindre städer har problem.

Hällefors kan i den här korta historieskrivningen symbolisera en större rörelse i Sverige. I det postindustriella samhället finns det en föreställning om att det krävs en högskoleutbildning för att erhålla en biljett till samtidens arbetsmarknad. De "lätta" jobben på bruket finns inte kvar. Och i Hällefors fall stämmer det. Bruket finns inte längre. Istället har orten en ny arbetsmarknad där de arbeten som tidigare var "lätta" eller så kallade instegsjobb idag kräver en helt annan kompetensnivå.

Samtidigt som industrierna har flyttat till andra delar av världen, har världen bokstavligen flyttat till Sverige. Inledningsvis som arbetskraftsinvandrare från nämnda Finland, Jugoslaven, Grekland och Turkiet. Sedan slutet av 1970-talet har denna invandring nästan helt upphört. Istället är Sverige mottagare av flyktingar från olika delar av världen.

De grupper av människor som kommer till Sverige idag är i regel på flykt och många gånger bär de på en förhoppning om att kunna återvända till de land de tvingades lämna. I väntan på att läget skall stabilisera sig kan det vara svårt att hitta motivationen till att ta nya tag, att skaffa sig en helt ny utbildning eller lära sig ett helt nytt och mycket ovanligt språk som svenska. Den som kommer till Sverige möter ett högteknologiskt och många gånger slutet samhälle där validerad yrkeskunskap är en nödvändig del för att få ett arbete. Det förekommer diskriminering och för många är upplevelsen av utanförskap påtaglig.

De miljonprogramsbostäder som en gång byggdes för att råda bot på en underutvecklad bostadsmarknad har för många nyanlända blivit deras nya boplats. Det är i regel områden som finns i några av Sveriges större städer. Även om den första anhalten i Sverige är en flyktingförläggning i en mindre stad söker sig majoriteten av de som kommer till Sverige till någon av de större städerna. Det är på dessa platser de finner sina landsmän och det är här de hoppas på en bättre framtid för sina barn.

De unga flyttar till städerna, och samma mönster gäller för de som flyttar eller flyr till Sverige. Sammantaget leder det till att Sverige just nu upplever en andra urbaniseringstrend. Från städer till storstäder. Alla dessa faktorer, tillsammans med en rad andra, leder till att ME-skolan och i förlängningen hela maskinförarbranschen står inför omfattande utmaningar när det gäller att rekrytera arbetskraft. Den grupp som tidigare utgjorde det huvudsakliga rekryteringsunderlaget finns inte längre. Eller har åtminstone minskat avsevärt i antal. De har flyttat till städerna och kopplingen mellan industri och särskilt entreprenörskap blir allt svårare att se för en ung person som växer upp i Sverige. Och sannolikt är steget än längre för den som kommer från ett annat land.

4.2 Ett postindustriellt samhälle med matchningsproblem

De unga som växer upp i Sverige idag lever i ett annat samhälle än tidigare. Det finns inte längre industrier på samma sätt och den som är nyfiken på framtiden får i regel höra att de yrken som kommer att vara de allra mest populära om tjugo år inte ens finns idag. Framtiden är minst sagt osäker och oförutsägbar. Det är få som skulle våga sig på en kvalificerad gissning om vart framtiden är på väg och måla upp en bild av Sverige om tjugofem år. Få skulle ens våga sig på en prognos som sträcker sig tio eller fem år framåt i tiden.

De unga som är födda på 1990-talet eller senare är en generation som kanske för första gången sedan 1860-talet drabbats av en föreställning som säger att de sannolikt kommer att ha de sämre än sina föräldrar. Och lägger vi till beskrivningarna av klimatet och osäkerheten kring vår planets framtid är det inte svårt att förstå den som i det längsta vill skjuta frågan om framtiden framför sig.

Som ett resultat av detta blir föreställningen om framtidens vinnare den som lyckas anpassa sig till den föränderliga framtiden. Att utbilda sig brett och skaffa sig möjlighet att snabbt byta karriär är ett recept som många unga tagit till sig. Och inte bara de unga. Det är kanske det recept som deras föräldrar mer än andra läst och lyssnat sig till. Sweco uppfattar att det är en av ME-skolans utmaningar när det gäller rekrytering, och något som rapporten återkommer till längre fram.

Industrin har lämnat eller är på väg bort. Även om det i många fall inte riktigt stämmer med verkligheten är det för många en föreställning som påverkar valet av framtida yrke. Sammantaget kan det postindustriella samhället sammanfattas i en föreställningsvärld om en ständig förändring och att chansen för att klara sig i en ständig förändring ökar med en längre utbildning. Det är en föreställning som drivs på av politiska beslut om att bygga ut högre utbildningar genom tillkomsten av en rad nya

universitet och högskolor samtidigt som många yrkesförberedande skolor försvinner då kommunaliseringen av skolan kommit att belasta kommunbudgeten för mycket.

För många unga som flyttar till städerna väntar en förhållandevis tuff framtid. Det är ont om bostäder, konkurrensen om utbildningsplatser och till och med extrajobb är hård. Trots det lockar staden för allt fler. Det är här utbildningarna och framtidens arbete finns, i alla fall i teorin. Men den som har klarat av en lång utbildning är långt ifrån garanterad ett arbete. Och den som inte har en färdig gymnasieexamen inser snart att det är svårt att få komma på en anställningsintervju.

Den hårda konkurrensen gör att ungdomsarbetslösheten är förhållandevis hög. Sverige befinner sig ungefär i europasnittet och ligger på sjutton procent. Andelen unga utan arbete har de senaste åren minskat. Ändå är det fortfarande många unga som har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Samtidigt har många svenska arbetsgivare svårt att hitta rätt kompetens. Utbildningsväsendet har inte i tillräckligt hög grad erbjudit och genomfört utbildningar som motsvarar efterfrågan på kompetens inom dagens och framtidens bristyrken. Det finns därför ett matchningsproblem på den svenska arbetsmarknaden. I delbetänkandet från Arbetsmarknadsutredningen (SOU 2017:82) identifierades bristande samverkan mellan utbildningsaktörer och branschorganisationer som en av orsakerna till att återväxten inom efterfrågade yrkesområden inte är tillräckligt hög. I slutbetänkandet från utredningen *Välja yrke* (SOU 2015:97) lämnade utredaren en rad förslag i syfte att stärka den gymnasiala yrkesutbildningens kvalitet och attraktionskraft, underlätta ungdomars övergång från skola till arbetsliv samt förstärka den nationella kompetensförsörjningen. Ett av förslagen som presenterades i utredningen var att låta branschorganisationer ta större ansvar för yrkesutbildningar genom att erbjuda försöksverksamhet med yrkesutbildningar vid särskilda kompetenscentrum i samarbete med gymnasieskolor och deras huvudmän. I utredningen omnämns ME-skolans initiativ att ta emot elever på entreprenad enligt skollagens bestämmelser som ett gott exempel som motiverar utökad försöksverksamhet.

Det finns ett växande behov av kvalificerade maskinförare i hela landet. Maskinentreprenörerna har bland annat identifierat yrkesgruppens ålderssammansättning och framtida infrastruktursatsningar som faktorer som leder till en ökad efterfrågan på yrkesgruppens kompetenser. Men tillgången till kvalificerade maskinförare motsvarar inte marknadens behov, vare sig det gäller yrkesgruppens omfattning eller kompetens. Det finns idag brister i hur väl utbildningarnas innehåll motsvarar arbetsgivares förväntningar. Trots att efterfrågan på kvalificerade maskinförare är hög är det allt färre som söker sig till motsvarande yrkesutbildning. Av de som genomför yrkesutbildningen är en mycket liten andel kvinnor eller nyanlända. Rekryteringen till utbildningen begränsas idag av traditionella föreställningar om kön, arbetsmarknad och arbetets karaktär. Av kostnadsskäl har flera kommuner beslutat att inte längre erbjuda yrkesutbildningar inom detta kompetensområde. Det finns en stor efterfrågan på kompetens, men återväxten inom yrkesgruppen är inte tillräcklig för att möta arbetsgivarnas behov.

5 Intervjuer med projektledning och styrgrupp

I detta avsnitt redovisas en sammanställning av de intervjuer som Sweco genomfört med projektets medlemmar. Syftet med intervjuerna var att undersöka om det finns samstämmighet i projektet angående problemformulering, former för arbetet och utmaningar och möjligheter inför det fortsatta arbetet. Swecos bedömning är att det finns stor samsyn kring de flesta frågor som projektet ställs inför, vilket är mycket positivt för den fortsatta implementeringen. Det finns också en utbredd uppfattning om att projekts tre mål är dynamiska och utan inbördes rangordning.

5.1 Problemformulering

5.1.1 Ohållbar kompetensförsörjningssituation

Det finns stor samstämmighet i projektet om vilket problem man ska lösa. Grundproblemet som projektet vill angripa är att det inte finns tillräckligt många kvalificerade maskinförare i Sverige. Den stora majoriteten av ME:s medlemsföretag har bara några få anställda, och många bedrivs som familjeföretag. Den närmaste tiden väntar stora pensionsavgångar, vilket kommer leda till att behovet av arbetskraft växer ytterligare. Den traditionella rekryteringsbasen till yrket har varit unga män på landsbygden. Denna grupp har dock kontinuerligt krympt över tid, samtidigt som allt fler väljer andra utbildnings- och yrkesvägar. Att fortsätta rekrytera på det sätt man gjort är därmed inte en framkomlig väg för att klara kompetensförsörjningen.

5.1.2 Många fördomar om branschen

Nästan samtliga intervjupersoner uppger att ett centralt problem är de förutfattade meningar som finns om branschen. Dessa uppfattningar tros i första hand bero på okunskap till följd av ett bristfälligt informationsarbete från branschens sida. Det finns en generell okunskap om vad det innebär att arbeta som maskinförare. Yrket betraktas i vissa fall som föråldrat i den mening att det riskerar att försvinna i takt med de tekniska och digitala framstegen. Det finns också en uppfattning om att det finns få möjligheter att själv styra över sitt arbete, samt att yrket inte kräver särskilt kvalificerad arbetskraft.

En central utmaning för projektet är att kommunicera en mer verklighetsnära bild av yrket. Det innebär att man behöver visa att yrket i regel innebär egenföretagande med stor frihet, samt att branschen har följt med i utvecklingen och därmed behöver arbetskraft med stor teknisk och digital kompetens. Det finns även stora fördomar om vad yrket innebär socialt. Flera av de intervjuade beskriver utbredda föreställningar om dem som arbetar som maskinförare: att det är mansdominerade arbetsplatser med hård jargong och snäv syn på vem som lämpar sig för yrket. Detta tros vara en viktig anledning till att få kvinnor och utrikes födda personer söker sig till utbildningen och yrket.

5.1.3 Utbildningen motsvarar inte branschens behov

Ett annat problem som flera nämner är att innehållet och utformningen av utbildningen inte motsvarar branschens behov. Det innebär att de elever som avslutat utbildningen inte har de kunskaper och färdigheter som krävs när de går ut på arbetsmarknaden. Det gäller i synnerhet de praktiska momenten. Utbildningen har inte lyckats omvandla teoretiska kunskaper till praktiska färdigheter på ett tillräckligt bra sätt.

5.1.4 Yrkesutbildningar har lägre status

Flera intervjupersoner tror att en anledning till att unga väljer bort yrkesutbildningar och istället väljer teoretiska utbildningar är att yrkesutbildning generellt har en låg status. Teoretiska utbildningar

upplevs, i synnerhet av föräldrar till dem som ska välja gymnasium, som ett tryggare val. Att välja en yrkesutbildning betraktas som en inlåsning, det vill säga ett definitivt yrkesval som är svårt att ångra. Att välja en teoretisk utbildning är att hålla fler dörrar öppna. Det är en föreställning som visar sig stämma när Sweco intervjuar unga och inte med studie- och yrkesvägledare. Här finns en utmaning för ME-skolan.

Utöver detta finns en föreställning om de som läser yrkesutbildningar är samma personer som av olika skäl har svårt att klara skolan, eller som inte kunnat komma in på en teoretisk gymnasielinje. Yrkesutbildning kan därför betraktas som ett mindre ambitiöst val, alternativt ett påtvingat alternativ till följd av begränsade valmöjligheter.

5.2 Utmaningar framöver

5.2.1 Att utarbeta egna kommunikations- och marknadsföringsstrategier

Hampus deltagande i projektet beskrivs av flera som en ögonöppnare vad gäller kommunikation med unga. Kommunikation via sociala medier har identifierats som ett område där ME som organisation saknar tillräcklig kompetens. En sociala medier-konsult har knutits till projektet för att arbeta med detta. Intervjuerna indikerar att det finns ett visst motstånd i organisationen för att arbeta strategiskt med progressiv kommunikation och marknadsföring. Strategin behöver omfatta hela ME:s kommunikation utåt, inklusive branschtidningen Maskinentreprenören.

5.2.2 Trovärdighet

Flera intervjupersoner uppger att det finns en samsyn i branschen kring behovet av breddad rekrytering och inkluderande arbetsplatser. Samtidigt uppger flera att branschen är konservativ på många sätt, och att arbetsplatserna inte alltid är att betrakta som inkluderande. Det kan bland annat röra sig om arbetstider som är svåra att kombinera med ansvar för hem och familj, eller att det bara finns ett omklädningsrum. Några intervjupersoner tror dessutom att det kan finnas sexistiska och rasistiska attityder på arbetsplatserna. För att yrket ska kunna marknadsföras som ett yrke där alla är välkomna måste verkligheten motsvara det som kommuniceras. En indikation på att så möjligtvis inte är fallet är att många av de tjejer som genomgår utbildningen till maskinförare inte arbetar som maskinförare. Det kan bero på att arbetsmarknaden möter henne inte är inkluderande och icke-diskriminerande.

En intervjuperson beskriver problemet som att det finns insikt i branschen, men inte självinsikt. Med det avses att branschen förstår att något måste förändras, men de ser inte sin egen roll, det vill säga att de själva måste förändra sig.

5.2.3 Kompetens om normkritik och horisontella principer

Projektet har inlett ett samarbete med Örebro universitet för att ta fram indikatorer för de horisontella principerna. Arbetet med normkritik upplevs som av intervjupersonerna som mycket viktigt, men också som känsligt och komplext. Det verkar som att de som arbetar i projektet, medlemsföretag och samarbetsparter generellt är för normkritiskt arbete, men att det också finns ett passivt motstånd hos desamma.

Flera intervjupersoner anger kvinnliga förebilder som en stark framgångsfaktor. De menar också att det är viktigt att fler kvinnor som kan "motbevisa" de förlegade föreställningarna hos branschen kommer in på arbetsplatserna.

5.2.4 Samarbete med Arbetsförmedlingen och fackföreningar

Samsynen om rekryteringsproblematiken är i huvudsak stor bland projektet och dess samarbetsparter. Vissa intervjupersoner lyfter dock att det finns undantag. Arbetsförmedlingen är inte tillräckligt bra på att identifiera kompetens och potential som kan fångas upp av ME-skolan. En intervjuperson uppger även att det finns ett motstånd inom fackföreningar, eftersom utrikesfödda och utländsk arbetskraft antas pressa ner lönerna. Det finns behov av dialog med dessa aktörer.

5.3 Framgångsfaktorer

5.3.1 Flexibilitet

En tydlig framgångsfaktor är projektets flexibilitet. De kompetenser och resurser som har identifierats genom projektets gång har snabbt kunnat tillföras projektet. Exempel på detta är bland annat Hampus utökade uppdrag samt den sociala medier-konsult som knutits till projektet.

5.3.2 Lärande

Projektet har en tydlig strategi för sitt eget lärande som sträcker sig bortom denna utvärdering. Vid mässor och andra event genomförs enkäter med besökarna. Projektet har även genomfört en stor enkätstudie med medlemsföretagen, samt ska i närtid genomföra djupintervjuer med bland annat unga och SYV-funktioner. Flera intervjupersoner lyfter fördelen med att genomföra färre stora event snarare än många små insatser. Det gör det möjligt att samla in mycket information vid varje tillfälle som kan användas för det kontinuerliga lärandet.

5.3.3 Synlighet

Genom sina marknadsföringsaktiviteter och Hampus deltagande har projektet skapat en ny synlighet för maskinföraryrket och för utbildningen. En framgångsfaktor som identifierats av ett par intervjupersoner är att synas på gator och torg, inte bara i forum särskilt riktade till unga i högstadietåldern. Det är ett sätt att nå även yngre barn och föräldrar, som har stort inflytande över sina barns gymnasieval.

5.3.4 Tydliga och starka incitament för fortsatt arbete

Det finns ett tydligt mandat från ME:s medlemsföretag att fortsätta arbeta med kompetensförsörjningsfrågan. Även inom organisationen upplever de intervjuade att det finns goda förutsättningar att fortsätta arbetet efter projektslut. Trots detta understryker flera intervjupersoner att det ändå är viktigt att faktiskt avsätta resurser, inte bara utgå från att det ska funka.

5.3.5 Samarbete med näringslivet

Projektet har lett till utökad samarbete med näringslivsaktörer, bland annat Zinkgruvan. Flera intervjupersoner lyfter detta som ett framgångskoncept, eftersom man dels får draghjälp med marknadsföringen och dels upparbetar kontakter med arbetsgivare för APL och anställning. Samarbetet med Zinkgruvan innebar också att synergier skapades med det ESF-projekt som bedrivs av Zinkgruvan.

6 Dokumentstudier

6.1 Strategi för digitala medier

Sweco har fått ta del av projektets strategi för digitala medier för ME-skolan, där det framgår att projektets syfte är att öka intresset för yrket och branschen, samt att förbättra allmänhetens bild av maskinföraryrket. Det finns en tydlig målsättning om att såväl nå ungdomar som att få ungdomar att både se och interagera med ME-skolan. Det finns också tydliga planer på att genomföra roliga, nyskapande och tankeväckande aktiviteter på digitala kanaler där ungdomar befinner sig. Sweco uppfattar delar av enkäterna som en utmärkt möjlighet att ta del av ungas föreställningar om såväl yrket maskinförare som hur de uppfattar sin egen framtid. Som den inledande beskrivningen av ett förändrat Sverige postulerar borde dessa unga vilja flytta till städer. Och flertalet tänker sig en högskoleutbildning. De är helt enkelt socialiserade av en föreställningsvärld som på många sätt bestämmer deras livsval, även om de själva uppfattar att de gör dessa val helt på egen hand.

6.2 Analys av projektets egen datainsamling

Projektet har förberett aktivitets-PM inför större events och mässor där man har befunnit sig. Dessa innehåller både planering och strategi inför arbetet. Sweco har fått ta del av aktivitets-PM från följande tillfällen:

- Askersundsmässan, Askersund, 21–22 september 2018
- Gymnasiemässan Älvsjö, Stockholm, 22–24 november 2018
- Load up North, Boden, 30 augusti – 1 september 2018
- Medlemsaktivitet för ME:s medlemmar i region Södra, Helsingborg, 3 november 2018
- Öppet Hus, Svalöfs gymnasium, Svalöv, 6 oktober 2018
- Öppet Hus, Stortorget, Örebro, 13 oktober 2018
- Medlemsaktivitet för ME:s medlemmar (Skellefteå Arena) samt Öppet Hus-aktivitet (Möjligheternas torg), Skellefteå, 10 november 2018
- Promotionmorgon (Handelskammaren Mälardalens Event), Örebro, 28 september 2018
- Trainstation, Vivalla, Örebro, 30 november 2018
- Yrkesmässan, Conventum, Örebro, 14 november 2018

Sweco har gjort en kvalitativ analys av den data som ME-skolan själva samlat in och tillgängliggjort för Sweco, och utifrån denna data formulerat rekommendationer. Detta avsnitt har strukturerats utefter målgrupp.

6.2.1 Ungdomar

Vad gäller målgruppen ungdomar har Sweco fått ta del av följande enkäter:

- Enkätsammanställning från enkäter vid Load up North, Askersundsmässan, Öppet Hus i Svalöv, Öppet Hus i Örebro, Öppet Hus i Skellefteå, Yrkesmässan i Örebro samt Gymnasiemässan i Stockholm (frågeformulär via dator, iPad och touchskärm)
- Enkät Svalöv 6 oktober 2018
- Enkät Load up North 30 augusti – 1 september 2018
- Enkät Örebro 13 oktober 2018
- Enkätfrågor kopplat till djupintervjuer
- Enkät med ungdomar som presenterades vid företagsfrukost i Askersund, 21 september 2018

I enkäterna med ungdomar ställs bland annat frågan "Hur tror du vi ska lyckas locka fler tjejer till utbildningen Maskinförare?". När man analyserar svaren från de olika enkäterna ser man snabbt att många av svaren handlar om att visa på kvinnliga profiler och förebilder, att visa att det är ett yrke som passar tjejer, och så vidare. Samtidigt bör man ha i åtanke att i några av enkäterna är många av respondenterna är killar (i enkäten i Svalöv utgörs 80,8% av killar), och att det vore intressant att i fortsättningen genomföra enkäter, djupintervjuer och/eller fokusgrupper *särskilt med* tjejer och/eller ungdomar med utländsk bakgrund, detta för att på djupet kunna förstå målgruppens egna upplevelser och motiveringar.

Sweco har även fått ta del av en presentation som hölls av ERUF-projektet Innovationsplattform Gruvorten samt ESF-projektet Rock Camp på en företagsfrukost i Askersund den 21 september 2018. Där presenterades enkätresultat från en workshop som man hade hållit med 94 elever i årskurs 9 på Sjöängsskolan i Askersund i september 2018. Även om enkäten inte genomfördes i ME-skolans regi så finns där fortfarande intressant kunskap att inhämta om målgruppen. Enkäten handlar i stort om hur arbetsgivare blir attraktiva för ungdomar, samt hur ungdomarna ser på framtid, karriär och livsval. Exempelvis visar enkäten att fler tjejer än killar i årskurs 9 vet att de vill studera vidare efter gymnasiet, och att fler tjejer än killar lutar mot att inte vilja bo kvar i Askersund i framtiden. På frågan "Vad kan locka dig att komma tillbaka till Askersund eller där du bosätter dig som vuxen?" tenderar tjejer i högre utsträckning än killar att reflektera frågor som vikten av rörelse, aktivitet och liv, tillgång till nödvändiga resurser för framtida familj och jobb, tillgång till kommunikationsmöjligheter (tåg, kollektivtrafik, etcetera), samt tillgång till samhällsservice (till exempel vård och skola).

I analysen är det särskilt intressant att koppla ihop enkätsvaren med resultatet från presentationen vid företagsfrukosten i Askersund. Å ena sidan kan man tolka utav enkätsvaren att kvinnliga förebilder (och vikten av att visa att "det går att vara tjej i branschen") spelar en viktig roll för att locka tjejer till maskinföraryrket. Samtidigt framgår det av enkätsvaren i företagsfrukostpresentationen att tjejer har en tendens att reflektera bredare och vidare kring sina liv när de ställs inför frågor kring sin framtid och sina livsval, eller huruvida de skulle kunna tänka sig att bo kvar i hemorten. De frågor som tjejer verkar lyfta berör frågeställningar kring vad ett liv på en viss plats, eller inom ett visst yrke, skulle innebära – situationen för familjen, möjlighet till aktivitet och mobilitet, tillgången till samhällsservice, och så vidare. Det är alltså mer än endast förekomsten av kvinnliga förebilder i en bransch som avgör om en tjej väljer att söka sig till (och stanna i) en utbildning, ett yrke eller en plats. Livsstilen, möjligheterna och identiteten som man förknippar med yrket – livsstilen, möjligheterna och identiteten som yrket de facto innebär – samt platsen/orten där yrket utövas spelar också en viktig roll.

I enkätsammanställningen från olika mässor som ME-skolan närvarat vid ställs bland annat frågan "Hur tror du att vi skall lyckas locka fler tjejer till utbildningen Maskinförare?". 440 svar har inkommit från ungdomar som har kunnat besvara enkäten via dator, iPad eller touchskärm. På föregående fråga svarar 36% "Förändra attityden så tjejer sig välkomna i yrket", 20% "Vara tydlig med att det är en bransch för tjejer" och 44% "Lyfta fram kvinnliga förebilder i yrket". I analysen av svaren är det viktigt att poängtera att svarsalternativen varit "förbestämda" (det vill säga, det har inte funnits något öppet svarsalternativ med fritextsvar), och det återigen vore intressant att göra enkäter, intervjuer och/eller fokusgrupper *särskilt med* tjejer och/eller ungdomar med utländsk bakgrund.

6.2.2 Medlemsföretagen

Sweco har tagit del av material gällande medlemsföretagens perspektiv:

- Enkät (mentimeter.com) vid medlemsaktivitet i Helsingborg, 3 november 2018
- Enkät (mentimeter.com) vid medlemsaktivitet i Skellefteå, 10 november 2018
- Frågebatteri djupintervjuer

Från resultaten kan man utläsa att medlemsföretagen generellt sett delar bilden av att branschen möter kompetensförsörjningsproblem och att det finns svårigheter med att rekrytera personal. Medlemmar är generellt sett positiva till att ME-skolan arbetar med att locka tjejer och ungdomar med utländsk bakgrund. Många av medlemmar uppger att de har få anställda som är kvinnor eller har utländsk bakgrund. Man bör dock ha i åtanke att respondenterna fick svara via Mentimeter i samband med en medlemsaktivitet, och att det vore intressant att fylla ut kunskapsunderlaget med till exempel fokusgrupper eller djupintervjuer med enskilda eller grupper av ME-medlemmar.

7 Samtal med unga i målgruppen

Sweco har besökt två gymnasie-mässor under hösten 2018. I det senare fallet besöktes också den monter som ME-skolan använder för att beskriva yrket och där unga hade möjligheten att träffa den influenser ME-skolan initierade ett samarbete med för att öka den allmänna kännedomen om utbildningen. Sweco har gjort en separat analys av montern (se nedan).

I inledningen av denna rapport problematiserade Sweco den samhällsförändring som där beskrevs som postindustriell. Den del i samhället som mer andra delar påverkats av ett postindustrisamhälle är utbildningssektorn. Det svenska utbildningssystemet har genomgått en minst lika stor förändring som industrin. I den industri som dominerade Sverige behövdes inte alltid en längre utbildning. Det var trots industriell tillverkning många gånger frågan om ett hantverk i den meningen att en maskin måste hanteras manuellt och krävde mänsklig arbetskraft.

Om vi vänder oss till Berger och Luckmann och deras idé om hur individen uppfattar och formar sin sociala verksamhet kan man föreställa sig att förändringen av utbildningssystemet också formar hur unga och även äldre införlivar en föreställning om att en längre högskoleutbildning är nödvändig för att klara sig i ett framtida samhälle.

7.1 Perspektiv på utbildning och utbildningsval

Fram till mitten av 1960-talet var det folkskolan som utbildade de allra flesta i Sverige. Det var i första hand små skolor på landsbygden där man bedrev samundervisning. Det fanns en klasslärare som undervisade i samtliga ämnen. 1962 infördes läroplan för grundskolan och därmed övergavs en undervisning som varit standard sedan 1600-talet. En mycket kort sammanfattning av skolans utveckling ger vid hand att de allra flesta innan 1960-talet gick förhållandevis få år i skolan. Sedan dess har allt fler gått allt längre. Den nioåriga grundskolan har blivit obligatorisk. Även om gymnasie studier inte längre är obligatoriska är det få som inte söker sig till den nivån.

Från mitten av 1990-talet har en kraftig utbyggnad av högskole- och universitetsutbildningar medfört att allt fler går eftergymnasiala utbildningar. Inom dessa högskoleprogram är det i första hand de bredare utbildningarna som är populära. Även högskolan har utbildningar som mer eller mindre kan betraktas som yrkesutbildningar. Exempel på det är lärarutbildningen som kämpar för att få studenter. Populärast är jurist- och socionomprogrammen, tätt följt av medicin och ekonomi, psykolog och beteendevetenskapliga program. Samtliga utbildningar är breda där varje student kan specialisera sig längre fram.

I en rad undersökningar som Sweco tagit del av präglas de gymnasiala yrkesutbildningarna av traditionella mönster när det gäller elevernas bakgrund och kön. För att yrkesutbildningen ska attrahera nya grupper och för att elever som valt otraditionellt också ska fullfölja sin utbildning behöver de känna sig trygga och inkluderade. Som Berger och Luckmann påpekar måste den sekundära socialisationen på minna om den primära. En allt för stor avvikelse gör att man väljer att hoppa av. Yrkesprogramsutredningen har därför föreslagit att Skolverket i arbetet med nationella skolutvecklingsprogram särskilt ska beakta behovet av värdegrundsarbete inom gymnasieskolans yrkesprogram. De har också föreslagit att Skolinspektionen ska få i uppdrag att granska

värdegrundsarbetet i gymnasieskolan. Skolverket delar yrkesprogramsutredningens bedömningar och har tillstyrkt dessa förslag.⁴

Det visar sig att tjejer är betydligt mer positiva än killar när det gäller yrkesutbildningar. Det är viktigt att betona att fördelningen mellan könen är mycket skev mellan olika delar av arbetsmarknaden. Unga kvinnor dominerar inom vård och omsorg, medan unga män dominerar inom tillverkningsindustri och byggnadsverksamhet. Den svenska arbetsmarknaden är starkt könsuppdelad.⁵ Swecos läsning av en rad rapporter ger vid hand att det är en fortsatt ojämn könsfördelning på yrkesprogrammen. För att stärka arbetet för en jämnare könsfördelning på yrkesprogrammen har Skolverket under 2015 genomfört en kartläggning av framgångsfaktorer bland de skolor som rekryterar otraditionellt. Kartläggningen visar bland annat att skolor som möter elevernas intresse och som har en välkomnande och tillåtande utbildning oavsett kön har lättare att attrahera ungdomar till program som nationellt har en sned könsfördelning.

7.2 Gymnasiemässan i Göteborg och Älvsjö

Hur tänker unga inför valet till gymnasiet? Sweco har valt att tala med unga generellt om deras syn på framtiden och på vilka utbildningsvägar de ser framför sig. Att tala med den grupp som redan valt att utbilda sig till maskinförare ger en bild. Sweco uppfattar att det är mer intressant att ta reda på hur unga som inte bestämt sig resonerar, eftersom det är den grupp projektet syftar till att nå. Det är ett vägval som ligger i linje med hur intervjuerna med ledningsgruppen betonade att det är intressant att titta utanför den traditionella rekryteringsgruppen.

Till att börja med kan Sweco konstatera att det är speciellt att tala med unga om framtiden i samband med en mässa. Det är bitvis stimmigt och ungdomar rör sig i regel tillsammans i mindre grupper. Det är svårt att fånga enskilda elever det är ytterst svårt att hålla ett samtal levande i mer än några minuter. Men träget arbete gav resultat. I de samtal som genomfördes kan man konstatera att många saknade en tydlig idé om vad de skulle läsa för inriktning på gymnasiet. Tvärt om var många öppna inför framtiden. Det gällde såväl pojkar som flickor. Dock fanns en tydlig skillnad mellan de elever som tänker sig ett yrkesinriktat program och de elever som är inställda på att läsa en utbildning som är högskoleförberedande. Det är en skillnad som också bekräftas av samtal med studie- och yrkesvägledare (se nedan). Sweco samtalade med båda grupperna men fokus låg på att tala med de elever som tänker sig en yrkesutbildning.

Istället för att redogöra för hur de enskilda eleverna svarade kommer Sweco att sammanfatta ungdomarnas svar utifrån hur de resonerar på ett generellt plan. Anledningen till det är helt enkelt att det är ytterst svårt att återge ett samtal mellan en utredare och en samling (eller för den delen enskild elev) på ett sätt så det gagnar utredningen.

7.2.1 Två exempel

I ett fall talade Sweco med en mindre grupp pojkar som i Göteborg arbetade med att byta kamremmen på en bilmotor. När vi bad om att få tala med gänget svarade alla ja. När vi frågade om framtidens yrkesval blev svaret "bilar", "motorer", "meka". Grabbarna tittar på varandra för bekräftelse och händerna är tryggt nedkörda i fickorna. Sweco försöker lirka fram svar på hur de väljer

⁴ Skolverket, *samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*, s.44.

⁵ *Vägar och omvägar till arbetsmarknaden*, s. 15.

inriktning, om det finns en påverkan hemifrån eller om de bestämmer själva. Svaren varierar något, men på det hela taget uppfattar de unga pojkarna att de har ett starkt mandat att bestämma själva. Men när någon inflikar att man diskuterar sina val med föräldrarna nickar hela gruppen instämmande. Sweco frågar vidare om det kommer att vara lätt att få jobb i framtiden. Då svarar alla ja, ingen uppfattar framtiden som osäker. Sweco diskuterar framtidens bilar litet kort, att bilar i första hand kommer att gå på el och att det kanske förändrar yrket. Det visar sig att grabbarna har koll och menar att bilarna kommer att ha samma problem med styrleder, rost, montering och en rad andra funktioner som får en bil att fungera. Ungefär såhär långt in i intervjun börjar blickarna vandra iväg. Kropparna börjar vaggas fram och tillbaka, kepsarna flyttar några centimetrar åt höger, därefter vänster. Svaren blir kortare och till sist får vi tacka för uppmärksamheten. Vi får artiga tack tillbaka.

Vi närmar oss en grupp unga tjejer som funderar på framtiden framför en monter där ett gymnasium erbjuder en rad praktiska utbildningar. När vi ställer samma frågor som till pojkarna får vi betydligt utförligare svar. Det finns ett tydligare resonemang om framtiden och vad som är intressant för deras egen del. Tjejerna menar att de inte vill sitta framför en dator hela dagarna, de vill göra något på riktigt. Det måste vara varierat och hända saker. De vill också träffa människor. Men utöver det är de väldigt osäkra på exakt vad de skall göra. När vi frågar hur de väljer är de alla säkra på att de kommer att välja själva. De pratar visserligen med sina föräldrar, men bestämmer själva. De ser ljus på framtiden. Jobb kommer det att finnas. Det handlar bara om att söka. Men att det behövs någon form av utbildning, det är alla övertygade om. Men universitet eller högskola är inte intressant. Samtliga ville ut och jobba direkt. Sweco frågade några ytterligare frågor om framtiden och framtidens arbetsmarknad. Svaren var svävande. Vi tackade för uppmärksamheten och gick vidare.

Ungefär såhär ser samtalen ut. Det är påtagligt att gruppen unga har en förhållandevis ljus framtidsbild när det gäller möjligheten att få ett arbete. Nedan följer en redovisning av de svar vi fick in utifrån olika teman. Vi inleder med att fundera litet på vem som bestämmer. Det kommer i sin tur att påverka Swecos rekommendationer när det gäller material och annat på mässor och i annan form av kommunikation.

7.3 Vem bestämmer?

När det gäller yttre påverkan väljer Sweco att förhålla sig något skeptisk till de ibland tvärsäkra svaren om att de unga väljer sin utbildning helt själva. Dels kan det i några fall ha pågått en påverkan från föräldrahåll under lång tid. När en femtonåring upplever att de tar ett eget beslut kanske det inte stämmer fullt ut. Som Berger och Luckmanns teori om primär socialisation beskriver hur unga internaliserat ett sätt att förhålla sig till samhället, vilket också inbegriper ett förhållande till utbildning och framtid.

Det kan också vara så att föräldrar väntar tills det är skarpt läge med att diskutera ungdomens val. När Sweco frågade studievägledare om hur skolvalet går till framkom det snarare att föräldrarna var oerhört drivande. Och att det var än mer påtagligt när det gäller vilka bostadsområden (och därmed skoldistrikt) som ungdomarna tillhörde. En av de studievägledare som Sweco talade i samband med mässan i Älvsjö har arbetat i flera olika områden i Stockholm under en tioårsperiod. Studievägledaren uppfattade stora skillnader när det gäller föräldraengagemang. Innerstadsföräldrar var betydligt mer engagerade och det var också samma föräldrar som rådde, eller om man så vill bestämde, att ungdomarna skulle gå högskoleförberedande utbildningar.

Det vetenskapen säger är att skolval till stor del reproducerar samhällsklass och skillnader mellan olika grupper. Det handlar inte bara om vad man väljer att läsa, utan numera också vart man väljer att läsa sin utbildning. När det gäller rekrytering till högre studier är det fortfarande, trots att så många väljer studieförberedande utbildningar på gymnasiet en påtaglig snedrekrytering med avseende på vilka som har föräldrar med akademisk bakgrund. Skillnaden blir än större när vissa lärosäten granskas. De traditionella universiteten i Uppsala och Lund har den största andelen studenter med föräldrar som har akademisk bakgrund. Den högskola där minst andel av studenterna har den bakgrunden är Högskolan i Gävle. Det avspeglar till viss del gamla samhällsstrukturer. Barnen till akademikerföräldrar som själva läst i Uppsala eller i Lund påverkar sina barn i tidig ålder genom att kanske tala om sin studietid på ett positivt sätt, att motivera sina barn att klara skolan för att kunna göra samma "livsresa". Enligt samma modell kan det vara så att den som växt upp i ett hem utan akademisk tradition får att höra att det är riskabelt med studielån och att det är bättre med ett "riktigt jobb". Det färgar och formar barn från tidig ålder. Att självständigt fatta ett beslut är många gånger en illusion och det gäller både de som läser och de som inte läser på universitet eller högskolor, även om det ofta framstår som att den första gruppen väljer mer självständigt.

Sweco uppfattar därmed att de val som unga ibland gör på mässor eller i samtal med yrkes- och studievägledare många gånger redan är bestämda sedan länge. Det gör samtidigt att det ställs än högre krav på en utställare. Det gäller att vara så pass intressant att även ungdomar som sedan tidigare bestämt sig för en viss utbildning söker sig till ens monter och möjligen upptäcker en ny och spännande värld. Det gäller också att montern är förberedd på föräldrarnas frågor när de kommer till mässan tillsammans med ungdomarna. I ME-skolans monter berättade en av utställarna att unga ena dagen kommer själva för att möta Hampus eller för att kolla in utbildningen. Om det blir ett lyckat möte kan samma ungdom komma tillbaka med sina föräldrar någon dag senare. En gymnasieutställning riktar sig därmed inte endast till unga.

7.4 Kön

Sweco frågade ungdomarna hur det kommer sig att tjejer och killar väljer så olika och könsstereotypa utbildningar. Här var svaren i några fall för att man är olika, men i de flesta fall var svaret att det beror på intressen och att dessa är inlärd. Det handlade inte om att man passade bättre för det ena eller andra utan det var snarare frågan om att det hängde samman med normer och föreställningar om vissa yrken. Det var påtagligt att de svarande inte trodde att kön hade en avgörande betydelse för huruvida en passade för ett yrke eller inte utan att det handlade om intresse. Den grupp unga pojkar som Sweco använde som exempel på hur det kan låta när unga intervjuas på en mäsja var helt säkra på att intresset för motorer och bilar var inlärt. De såg inga som helst problem med att tjejer skulle vara lika intresserade, men konstaterade samtidigt att det inte var så. När Sweco lyfte blicken och tittade på den monter som presenterade det traditionella bilmärkets egna gymnasieutbildning fanns inte en enda kvinna bland de lärare och elever som skulle locka till sig framtida elever. Det har sannolikt betydelse.

Utifrån den föreställningen är det sannolikt frånvaron av förebilder som gör valen så självklara. Den forskning som finns avseende kön och yrke visar att de yrken som traditionellt kopplats ihop med ett visst kön förändrats snabbt när könsmönstret bryts. Yvonne Hirdmans analyser av svensk arbetsmarknad visar exempelvis att när en kvinna tar sig igenom det som i vissa fall beskrivits som ett

glastak så följer andra snabbt andra efter.⁶ Sannolikt behövs förebilder som öppnar upp ögonen för yrket. Därmed är det viktigt att projektet fokuserar på att ta fram dessa förebilder. I Swecos rekommendationer inför framtida satsningar på Youtube finns en tanke om att utveckla bilden av vem som kan vara maskinförare ytterligare.

7.5 Status

När Sweco frågade hur ungdomar uppfattar yrkesutbildningar var svaret positivt. Det flesta var överens om att det kommer att finnas jobb för den som söker en yrkesutbildning. Det fanns inte en uttalad skillnad mellan vare sig studieförberedande- eller yrkesförberedande utbildningar eller yrken bland de unga Sweco talade med.

Sweco ställer sig frågan om det är så att de som svarar helt enkelt inte vill dela med sig av sina tankar om just status. Det är inte helt enkelt att tala om den här typen av frågor med okända personer som en möter på en mäsas. Den effekt som intervjuare känner till, som innebär att man gärna säger vad den som intervjuar vill höra snarare än det man själv känner och tycker är känd bland forskare och utredare. Men, Swecos erfarenhet av att tala med de unga som besökte gymnasiemässorna i Göteborg och i Älvsjö tyder i vissa fall på motsatsen. Det fanns en påtaglig öppenhet och vissa svar antydde att man knappast lade band på sig när det gäller hur man uppfattar vare sig framtidens gymnasieval eller något annat.

Det är även påtagligt att många saknar en idé om vad de vill göra i framtiden. Det speglar sannolikt svaren när det gäller frågan om status. Sweco bedömer återigen att det är föräldrar och andra som på olika sätt påverkar unga att välja vissa utbildningar och välja bort andra. När det gäller hur unga rör sig i mässloken kan man också föreställa sig att de som utsatts för denna ”påverkan” inte ens söker sig till den del där flera av yrkesprogrammen fanns. De rörde sig mellan de montrar som tydligt visade att de sysslar med studieförberedande verksamhet. De unga var så att säga programmerade redan från början.

En tanke som slagit Swecos utredare är att de olika montrarna sällan berör frågor om yrken eller framtida livsstilar. Det är många gånger de frågor som är viktiga för såväl ungdomarna som de vuxna. Istället ligger fokus starkt på själva utbildningarna i sig. I en mening är det naturligt, men det gör också att hela idén om att utbilda sig handlar om att skjuta livsval framför sig. Och i den kontexten blir det mer självklart att välja en utbildning som möjliggör förskjutningen lättare.

7.6 Trygghet

Ungdomsbarometern har under ett antal år genomfört en undersökning av hur unga uppfattar yrkesprogram generellt.⁷ Undersökningarna visar att unga har en positiv inställning till yrkesutbildningar och de känner väl till att en yrkesutbildning i regel leder till ett jobb i framtiden. Trots det uppger majoriteten att de kommer att välja högskoleförberedande program på gymnasiet. Sweco uppfattar att det är främst två anledningar till att de väljer ”teoretiska” utbildningar. Det handlar dels om att föräldrarna till stor del bestämmer vad de unga skall läsa. I ungdomsbarometern anges föräldrarna ”säkra upp” framtiden. Det finns också en föreställning bland de unga att en

⁶ Hirdman Yvonne, *Genus – om det stabila föränderliga former*, s. 19. ff.

⁷ Attityder till ungdomsprogram. Uppföljning bland elever i ÅK 9 2018. World Skills Sweden.

studieförberedande utbildning kommer att vara tryggare. Den senare förklaringen återkom som svar när Sweco genomförde intervjuer med unga på gymnasimässan. Det var svårt att utöver trygghet få ett egentligt svar på hur det kommer sig att den föreställningen finns hos många unga. Swecos förklaring till den utvecklingen är att det hänger samman med en större samhällsomvandling och att de unga – och deras föräldrar - påverkas av den strukturomvandling där industriarbeten flyttar utomlands, samtidigt som de bokstavligen ersätts av nya utbildningar och nya yrken. Med bokstavligen menar Sweco att det i många fall bedrivs utbildningsverksamhet i de lokaler där det tidigare pågick industriell verksamhet. Inledningens exempel när det gäller Hällefors syftade till att illustrera hur samhället förändrats fysiskt under bara de senaste trettio åren. Industrierna försvinner och ersätts av upplevelseindustrier.

7.7 Föräldrar

Som Swecos rapport berört är föräldrarnas betydelse oerhört stor när det gäller val av gymnasium. De föräldrar som exempelvis besökte EuroSkills 2016 i Göteborg var mycket positiva till att barnen skall läsa en yrkesutbildning.⁸ Ungdomsbarometerns undersökning i samband med EuroSkills 2016 – besöksundersökning visar att en stor del tycker att yrkesutbildningarna är intressanta att läsa, de är mycket positiva och att de känner att de vet mer än när de kom. Den undersökta gruppen är dock en grupp som valt att komma till EuroSkills från början. Det är en i sammanhanget ganska liten grupp och de är möjligen redan innan besöket positivt inställda till att deras barn skall söka sig till dessa utbildningar. Det är en större utmaning att locka föräldrar som är mer inne på att deras barn skall läsa en utbildning som möjliggör framtida högre studier. De är sannolikt inte en del av detta underlag. De besöker helt enkelt inte en mäsas som EuroSkills.

När material som skall öka kunskapen om de goda yrkesvalen, varje enskild yrkes-, arbets- och karriärmöjlighet skall presenteras bör det göras med tanke på föräldrarnas påverkansmöjlighet. Det är inte en alltför stor gissning att en förälder tänker mer långsiktigt än en ungdom som står i begrepp att välja en gymnasieutbildning. Den som är ung tänker i regel mer kortsiktigt och väljer utbildning baserat på vad som verkar intressant, vad kompisar väljer eller helt enkelt vad man känner till.

När Sweco besökte gymnasimässorna i Göteborg och Älvsjö konkurrerade de olika utbildningsföretagen med hjälp av sina montrar. Det var relativt jämn fördelning mellan de olika gymnasievalen med tanke på monterbesök. Det som skiljer de yrkesförberedande montrarna från de studieförberedande är i grunden en framtidsblick. I flera av de yrkesförberedande montrarna stod unga personer som presenterade ett yrke till skillnad från i den studieförberedande montern. Det var dock inte fallet med ME-skolans monter vilket Sweco uppfattar som föredömligt. I de studieförberedande montrarna presenterades en rad vägval i livet. När det gäller hur yrket presenteras i förhållande till framtiden har de studieförberedande montrarna en betydande fördel om vi tar i beaktande att föräldrar tänker att det är bra att anpassa utbildningen till framtidens föränderliga arbetsmarknad.

Utifrån den framställningen kan man tänka sig att föräldrar behöver hjälp att förstå hur en yrkesutbildning bidrar till att deras barn får en framtid som innebär möjligheten att vara flexibel. Det

⁸ Euroskills 2016 Final report.

är sannolikt så att information som riktas till den gruppen behöver anpassas utifrån en idé om att visa varje yrkes livsstilsmöjligheter snarare än bara fokusera på yrket i sig. Även om det också behövs. Därmed kan det med fördel finnas material som riktar sig direkt till föräldrar. Ett material som är skrivet utifrån ett mer långsiktigt perspektiv än det material som riktar sig till unga. Det skulle kunna vara så att man riktar sig till unga för att fånga deras uppmärksamhet för ett specifikt yrke. Men för att föräldrar på samma sätt skall kunna entusiasmeras behövs sannolikt ett material som sätter in yrket i ett större sammanhang. Den förälder som förstår att det i framtiden kommer att fattas hundratals maskinförare kan på så sätt se hur deras barn kan få en tryggare framtid än att ge sig ut på en betydligt med konkurrensutsatt arbetsmarknad som ekonom eller kulturvetare.

8 Samtal med studie- och yrkesvägledare

I diskussionen kring yrkesutbildning framhålls ofta att studie- och yrkesvägledning har en viktig roll för att synliggöra olika utbildningsalternativ och förklara vad de olika alternativen innebär. Enligt Skolverkets erfarenheter och enligt vad som framkommit i Skolinspektionens granskning av studie- och yrkesvägledningen i grundskolan, finns stora variationer mellan landets skolor vad gäller studie- och yrkesvägledningens omfattning och innehåll. Därtill präglas verksamheten av vissa kvalitetsbrister. I Skolinspektionens granskning framkom att studie- och yrkesvägledningen ofta var lågt prioriterad och sällan omfattades av skolornas systematiska kvalitetsarbete. Många skolledare och huvudmän tog dessutom inte tillräckligt mycket ansvar och ställde inte tillräckligt höga krav på vägledningen.

Det var också vanligt att eleverna saknade vägledning kontinuerligt under sin utbildning. Detta hänger ihop med att vägledningen på vissa skolor inte betraktades som hela skolans ansvar och att den begränsades till enskilda satsningar inför gymnasievalet. Bland de 34 skolor som ingick i Skolinspektionens granskning var det dessutom ovanligt att man i vägledningen arbetade aktivt för att motverka begränsningar i elevernas studie- och yrkesval utifrån kön, social eller kulturell bakgrund.⁹

I de intervjuer som genomförts för denna rapport upplevde studie- och yrkesvägledarna ungefär samma kunskaper om yrkesprogrammen generellt i förhållande till övriga gymnasieprogram. Det problem som Sweco identifierar i samband med intervjuer av studievägledare handlar om elevernas möjlighet att själva välja sina utbildningar.

En analys av studievägledarnas svar på Swecos frågor säger oss att en ung person – och särskilt den yngre personens föräldrar - många gånger ser utbildningen som ett sätt att förbereda sig för en osäker framtid. Det handlar om att vara bred, att ha möjlighet att anpassa sig till framtidens arbetsmarknad. Det är alltså inte bara hantverksyrken som unga väljer bort, det är också tydligt definierade yrken som lärare, ingenjör och liknande. En av studievägledarna beskrev tydligt hur det finns en betydande misstänksamhet mot yrkesutbildningar generellt hos föräldrar idag. Studievägledaren beskrev hur föräldrar aktivt motarbetade att barnen söker sig till yrkesprogram generellt. Motiveringen handlar inte om yrkesprogrammen i sig utan snarare att det finns en föreställning om att framtidens yrken kräver en längre utbildning. Föreställningen om att söka sig till en bredare och längre högskoleutbildning finns dokumenterad i flera undersökningar. Som ett exempel beskriver professorn i socialt arbete Alexandru Panican i sin rapport *Fokus på Gymnasial utbildning* hur vissa studievägledare aktivt försöker hindra elever från att söka yrkesprogram på gymnasiet:

”En studie- och yrkesvägledare förklarar att det gäller att stödja elever till att välja studieförberedande istället för yrkesprogram, i synnerhet om eleven visar sig vara ”duktig”. En rektor uppger att de egna barnen inte skulle få lov att välja yrkesprogram, ”över min döda kropp” skulle de egna barnen få söka sig exempelvis till VVS-tekniker. En annan skolföreträdare berättar hur de egna barnen motiverades till att göra sina läxor och satsa på teoretiska program om de ville undvika en framtida anställning på en fabrik”.¹⁰

Man skall inte underskatta de signaler som sänds ut från samhällets sida när det satsas på universitet och högskolor samtidigt som yrkesförberedande utbildningar läggs ner. Att en utbildning finns, att den är uppdaterad och håller en hög kvalitet på alla plan är helt enkelt nödvändigt i konkurrensen om

⁹ Skolverket, *samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*, s.33

¹⁰ Panican Alexandru, *Fokus på Gymnasial utbildning*, s. 8

eleverna. ME-skolans initiativ att höja kvaliteten på utbildningen är därmed en förutsättning för att projektet skall lyckas.

8.1 Etablerade könsroller och normer

Eleverna kommer ofta inte i kontakt med studie- och yrkesvägledning innan åttonde klass, vilket försvårar studie- och yrkesvägledarnas arbete med könsroller och normer. När eleverna besöker studie- och yrkesvägledarna i 15–16 årsåldern har de redan klara föreställningar om vilka yrken som är manligt och kvinnligt betingade. Studie- och yrkesvägledarna önskar i flera fall att de kunde arbeta med frågorna i tidigare årskurser.

8.2 Utmaningar

I vissa fall upplever studie- och yrkesvägledarna att branscherna ålägger ansvaret för antalet sökande hos dem. Branscherna kan fråga vägledarna varför de inte vägleder eleverna till ett specifikt program, eller varför ansökningarna är så få till yrkesprogrammen. I dessa fall frågar studie- och yrkesvägledarna vad branscherna gjort för att skapa intresse hos eleverna för deras program. Tar branschen emot studiebesök? Erbjuder de skuggningar och praktikplatser? Är de beredda att komma in till skolan och prata om yrket? Studie- och yrkesvägledarna menar att det finns ett problem i uppfattningen av deras arbete, det nämligen är branschens ansvar att visa upp sig och sina yrken.

Studie- och yrkesvägledarna är därmed tydliga med att deras uppdrag inte innebär att matcha elever mot kompetensförsörjningsbehov, utan att på ett neutralt vis hjälpa eleven göra ett uppriktigt val genom att tillgodose med information om utbildningar och arbetsmarknadens förutsättningar. Studie- och yrkesvägledarnas roll är att stå på individens sida, inte alltid på arbetsmarknadens. Exempelvis kan de lyfta att yrkesutbildningar leder till jobb, men styr inte eleven i en viss riktning såvida eleven inte uttryckt en önskan att söka yrkesutbildning. Det är inte arbetsmarknaden som styr elevens val, utan eleven ska själv göra ett genomtänkt val där vägledarna agerar stöd i processen och ger eleven information.

Studie- och yrkesvägledarna lyfter även en utmaning i att informera om ett brett ämne på kort tid. Antalet timmar studie- och yrkesvägledarna har per vecka för att prata om framtiden och arbetsmarknaden är få vilket innebär att man inte hinner utforska tillräckligt om de olika programmen. Detsamma gäller för arbete med normkritik – studie- och yrkesvägledarna vill gärna jobba med frågan, men har inte tid nog för detta. När eleverna väl får studie- och yrkesvägledning i högstadiet har de ofta redan pratat med familj och vänner och skapat sig en bild av vad de ska välja för utbildning. I denna ålder har de också skapat stereotypa uppfattningar om yrken och könsroller.

Några studie- och yrkesvägledare lyfter även utmaningen i att intressera elever som inte har ett intresse för yrkesutbildning. De menar att elever som redan är inställda på att läsa högskoleförberedande program inte ens tittar åt yrkesprogrammets håll. Samtidigt bär de med sig djupa värderingar om yrkesprogrammen som ofta kommer hemifrån, där en yrkesmässa inte ruckar på dessa värderingar. Elever som istället redan är inställda på att läsa yrkesprogram blir istället *ännu* mer intresserade efter besök på mässan. På så vis ger elever sällan yrkesprogrammen eller högskoleförberedande programmen en ärlig chans vid gymnasievalet. Ofta har man redan en bild av vad man vill läsa.

Studie- och yrkesvägledarna lyfter intressanta utvecklingsområden som ligger i linje med vad nyckelpersonerna nämnde i tidigare intervjuer. Insatser behöver riktas mot föräldrarna eftersom dessa ofta påverkar elevens värderingar kring studieval. De behöver få uppdaterad information om vad dagens yrkesprogram innebär; att jobba inom industrin är inte längre lika tungt som det var på 1960-talet. Exempelvis kan branscherna besöka skolorna och berätta om yrkena och inkludera föräldrarna i besöken. Studie- och yrkesvägledarna menar att det är viktigt att även prata om värderingar kring gymnasievalet.

Samtidigt lyfts problematiken i att många elever tror att högskoleförberedande gymnasieprogram automatiskt ger behörighet till alla högskoleutbildningar. Detta stämmer inte. Om man exempelvis läser samhällsprogrammet men senare vill studera till läkare måste man komplettera med naturkurser. Samtidigt är många elever väl införstådda med att man måste komplettera yrkesprogrammen för högskolebehörighet, och upplever därmed programmen som något negativt. I dessa fall behöver eleverna få mer likvärdig information.

9 Utvärdering av ME-skolans visuella kommunikation

Sweco har som en del av utvärderingen tittat närmare på den visuella kommunikationen projektet initierat på nätet i första hand genom ett samarbete med Youtubeskådespelaren, influencern och komikern Hampus Hedström.

Som Bengt Lindgren och Gert Z Nordström konstaterar lever vi i en visuell värld och i en visuell kultur.¹¹ Tyvärr är det så att det skrivna många gånger uppfattas som mer seriöst eller tungt. Men frågan är om inte kommunikationen på många sätt måste omvärderas. Unga har inte alltid en text i pappersformat som sin huvudsakliga källa till kunskap. Papperstidningen har inte försvunnit, men den har digitaliserats. Ungas medievanor förändras också när det gäller hur de tittar. Det är inte lika vanligt att följa en tv-tablå förbestämda program och tider. Istället ser man det man vill, när man vill. Den kanske största förändringen är att unga tittar på program av unga för unga på Youtube. Det finns ett antal program och stjärnor som är en självklar del av ungas skärmtidsvärld. En av de personligheter som lyckats göra sig ett namn är Hampus Hedström.

Logiken för Youtube skiljer sig från traditionell television i den meningen att det inte är tittarsiffror i realtid som räknas. Även om det kan vara nog så intressant. Formatet handlar om att göra något som sticker ut, att producera en kort och innerhållrik film som i den bästa av Youtubevärldar blir viral, vilket innebär att den delas, diskuteras och får ett stort antal visningar. Om det händer kan det leda till ett enormt genomslag och i förlängningen en omvärdering av ett varumärke eller en produkt. En av de filmer eller klipp som blivit viralt de senaste åren har en direkt koppling till ME-skolan. Det är Volvo trucks -The Epic Split feat. VanDamme (Live test) som till dags dato har 90 661 245 visningar. Volvo trucks har sedan dess skapat en rad uppföljare, som inte nått samma siffror när det gäller visningar, men det skall ses i jämförelse med "Epic Split" som på många sätt är exceptionell när det gäller antalet visningar. Volvos satsningar säger något om hur multinationella bolag tolkar Youtubes betydelse för att nå ut till olika kundsegment.

En viktig del av ett klipp är också de kommentarer som de personer som ser filmen eller klippet delar med sig av till andra. Sweco kommer att göra en mindre analys av de kommentarer som Hampus filmer genererat för att på så sätt göra en bedömning av hur väl satsningen lyckats.

Anledningen till samarbetet mellan ME-skolan och Hampus Hedström handlar om att ME-skolan behöver nå ut till en yngre publik och samtidigt förändra den bild som finns om yrket. Den som gör en slagning av maskinförare på nätet kan se att ME-skolans arbete med att förändra en ganska mossig bild av en man som i signalkläder poserar framför ett gult fordon gett effekt. Visserligen är såväl signalkläderna som maskinerna fortfarande i centrum, men det finns bilder på kvinnor, unga tjejer och på flera av bilderna poserar Ghalia Alhindi som genom en arbetsmarknadsutbildning utbildat sig till maskinförare. Texterna som finns att läsa om Ghalia beskriver henne som relativt unik. Hon har varit ensam kvinna under utbildningen men tillsammans med klasskamraterna som varit behjälpliga med språket har hon fixat alla moment. Hennes livsval har till och med blivit föremål för televisionen och att en hemmafru från Syrien omskolat sig till maskinförare i Sverige har blivit viralt. Ghalia beskriver själv att hon fick kommentarer från Syrien när släktingar sett henne på internet. Bilderna på Ghalia är ett exempel på hur bilder som avviker från institutionaliserade föreställningar tenderar att sticka ut i ett på många sätt tillrättat massmedialt brus.

¹¹ Lindgren Bengt, Nordström Gert Z, *Det kreativa ögat, om perception, semiotik och bildspråk*, s.7

Ghalia är en bra ambassadör för ME-skolans strävan att bredda rekryteringen av framtida maskinförare. Swecos bedömning av intresset för Ghalia pekar på att hon bryter mark, bokstavligen, både med sin maskin och genom att vara en kvinna med en idealtypiskt ovanlig bakgrund. Här finns en möjlighet att utveckla den visuella kommunikationen då den uppenbart har en fördel av att leva sitt eget liv och en film eller ett klipp som på planeringsstadiet kan verka ganska märkligt (som "Epic Split") kan om det lyckas bli viralt ge enorma effekter. För att något skall bli viralt krävs att det är annorlunda och sticker ut. Och då krävs inte bara nytänkande utan också mod. Hur mycket kan ett klipp utmana?

9.1 ME goes Youtube med Hampus

Som nämnts och som också ME-skolan pekar på är Hampus Hedstöm ett känt ansikte för de flesta som befinner sig i den ålderskategori som funderar på vilken gymnasieinriktning de skall välja. Att bli maskinoperatör är för många långt från självklart. Som Sweco redan varit inne på i sin inledning av denna rapport bor allt fler i storstäder och den grupp som tidigare var maskinföraryrkets främsta rekryteringsunderlag finns helt enkelt inte längre. Som flera av de personer Sweco talat med har den idealtypiske maskinföraren en bakgrund på landet eller i en mindre stad. Det är inte sällsynt att yrket går i arv, om inte från far till son så genom att en släkting eller granne kört en maskin och på så sätt initierat en tanke om att bli maskinförare när den unga pojken blir äldre. Att Sweco skriver ung pojke är inte en slump.

Som representanterna för ME-skolan konstaterar är den tiden förbi. Det finns helt enkelt inte tillräckligt med unga som söker sig till gymnasieutbildningarna. Det har i sin tur medfört att kommuner har lagt ner verksamheten och därmed uppstår ett akut problem när det gäller framtida rekrytering.

Hampus Hedström har drygt en kvarts miljon prenumeranter på sin egna Youtubekanal. Han finns utöver på Youtube representerad på en rad andra kanaler som Instagram och Facebook. Sweco har tittat på och analyserat två filmer som Hampus producerat för ME-Skolan. "Ny på jobbet" 246 956 visningar och "YouTubers riktiga jobb!" 95 296 visningar.

Sweco kommer inte att recensera filmerna i sig. Sweco kan konstatera att filmerna producerats på samma sätt som en rad andra filmer Hampus har på sin kanal. Det är Hampus som spelar olika roller och driver på många sätt med den stereotypa bild av en maskinförare som finns. Det är uppenbart för den som tittar på filmen att Hampus gör filmen i samarbete med ME-skolan. Det finns alltid en risk att såväl Hampus som ME-skolan eller andra företag eller verksamheter som använder sig av en Youtuber kan beskyllas för det som i branschen kallas sell-out. Det innebär i korthet att Hampus eller företaget går för långt när det gäller hur mycket av producenten som får plats eller att youtubern uppfattas som "köpt". Det är uppenbart att Hampus träffar rätt när det gäller hur filmerna produceras. Vilket i första hand är möjligt att analysera genom de kommentarer som tittare lämnar.

Syftet är att locka en ung och ny publik till maskinföraryrket och Sweco bedömer att det är intressant att studera de kommentarer som unga skriver i anslutning till filmerna. Här är några av de kommentarer som har en mer direkt koppling till ME-skolan:

"Jag tänker jobba som grävmaskinist när jag blir vuxen 🤖🤖🤖🤖"

"Håller med hampus det är den bästa linjen att gå på gymnasiet"

"Där gick jag min maskinutbildning!! 😊 coolt att du har varit i bålsta, mina hemmatrakter 🤖"

"Hampus är du maskinförare på riktigt?"

”Lol detta är ganska perfekt för jag har inte valt gymnasie än pray att de inte haft öppet hus”

”Tack för ditt samarbete med ME-skolan! Jag går just nu i nian och jag kommer söka till maskinförare, anläggnings-fordon (BA)! Våldigt intresserad!”

”Gräv maskinist? De heter förfan maskin operatör”

”Detta skulle man ha sett när man gick i 9:an! Haha! 😊”

”Jag går i nian och är inte färgblind, så jag tror jag hittat det perfekta valet nu.”

Övriga kommentarer är överväldigande berömmande och det är påtagligt att Hampus sätt att skapa film når ut till en ung publik som består av både pojkar, flickor och även äldre. Swecos analys av kommentarerna som de unga lämnar ger vid hand att Hampus får kommentarer av samtliga kategorier och att han lyckas framstå som en både rolig och älskvärd karaktär, vilket i sig är en bragd i den värld där elaka och ibland hatiska kommentarer är vanliga.

Swecos bedömning av ME-skolans satsning på ett samarbete med Hampus Hedström är lyckat. Filmerna är i någon mening virala. De är producerade på ett sätt att de kommer att vara aktuella i flera år framåt. En film eller ett klipp har till sist passerat ett bäst-före-datum, men både filmerna som skapats i samarbete med ME-skolan kommer att kunna visas i flera år framåt.

Sweco uppfattar att ME-skolan genom sin satsning på att nå unga genom samarbetet med Hampus fungerat väl. Och Sweco förordar en kontinuerlig satsning men det finns anledning att fundera på mottagaren av budskapet. Utan att gå allt för djupt in i semiotisk teoribildning finns det anledning att fundera över hur den som tittar på ett filmklipp uppfattar det den ser. Semiotisk teoribildning beskriver den som tar del av ett tecken som kan vara en film eller en bild som läsare. Det inbegriper att aktivt deltagande. Ett tecken avläses på olika sätt beroende på vem som ser tecknet. Tecken kan bara förstås i termer av hur människan använder dem. Olika tecken har utvecklats för att möta ett specifikt samhälle eller kultur. Tecken utvecklas också för att möta de kommunikationskanaler som finns tillgängliga för spridning.

Ett sådant exempel är hur Volvo eller för den delen ME-skolan använder sig av Youtube som kanal för att forma ett tecken eller om man så vill forma eller omforma uppfattningen om ett varumärke eller en utbildning. Men man får inte glömma att ett tecken eller en film och dess innehåll tolkas på ett specifikt sätt inom olika kulturer eller samhällssektorer.

Det som kännetecknar såväl ”Epic Split” som de två filmer Hampus Hedström skapat är att huvudrollsinnehavaren är en man, en vit man som därmed i stor utsträckning vänder sig till en viss kategori, men inte till andra. Det finns anledning att fundera över hur en film som har en kvinna i huvudrollen tolkas av gruppen kvinnor. Det finns exempel på kvinnor som på samma sätt som Hampus Hedström skapat en stor publik på nätet. En av de största namnen är Simone Giertz eller *The queen of Shitty robots* som skapar odugliga men fantastiskt roliga robotar. Hon har genom sin Youtubekanal tagit sig till Conan O’Brians kvällsshow och arbetar numera på Tested.com som grundades av leds av Adam Savage som är mest känd för programmet *Mythbusters*. Hennes Youtubekonto har exploderat i antalet tittare och hon har blivit en inspiration för många unga tjejer över hela världen. Giertz är född 1990 och tillhör således den generation som ME-skolan önskar nå.

Sweco uppfattar att ME-skolans val att nå ut till unga via Youtube är lyckat. Rekommendationen är att fortsätta på samma spår, men att om möjligt inventera om det finns andra kanaler för att nå andra grupper, om det finns andra personligheter som kan ikläda sig rollen som maskinförare. Ghalia Alhindi

är redan idag en viral representant. Det bör finnas andra som likt Ghalia Alhindi och Simone Giertz kan fånga in andra grupper.

Sweco förordar därmed en film som istället för att driva med fördomar helt enkelt visar en annan bild. Och för att det skall vara trovärdigt måste huvudrollsinnehavaren och det som görs i filmen korrelera med det man vill visa. Sweco gör inte anspråk på att kunna skapa en viral Youtubesuccé, men en film där en ung kvinna – gärna med humor – beskriver hur hon river glastak med hjälp av en ganska komplicerad maskin har vi inte sett.

En genomgång av de enkäter som ME-skolan genomfört ger tydliga indikatorer på att beskrivningar av ett yrke måste innehålla fler dimensioner än yrket i sig. Särskilt när det gäller att locka yngre kvinnor till ett yrke. Utifrån den enkätsammanställning som Sweco tagit del av blir det uppenbart att en film bör fokusera på att en inte nödvändigtvis måste bo i en mindre stad, att yrket möjliggör flexibla arbetstider, att det är en trygg arbetsplats och att det finns chefer som förstår att livspusslet inte alltid är lätt att få ihop. Det gäller att skapa en film som explicit vänder sig till en kategori som beskriver hur de inte vill bo i en mindre stad, som inte är primärt intresserad av maskiner eller motorer, som söker ett yrke där flexibilitet, säkerhet, trygghet är självklara ingredienser. Sweco uppfattar att det finns en utmaning när det gäller förändringen av en bransch där en idealtypisk bild under lång tid varit en ung till medelålders vit man med signalkläder. En man som kan hugga i och är mycket en del av den maskin han kör. Det är samma bild som tidigare gällde för en långtradarchaufför eller lastbilsförare. En bild som utmanats och det är numera yrken som lockar allt fler kvinnor. Särskilt yngre. Det gäller att skapa en film eller en bild av yrket som är möjlig att läsa på ett annat sätt.

9.2 ME-skolan på gymnasie-mässan i Älvsjö

”Semiotiken föredrar termen ”läsare” (även av ett fotografi eller målning) framför mottagare därför att den antyder både ett större mått av aktivitet och att läsning är något vi lär oss att göra; därmed bestäms den av läsarens kulturella erfarenhet. Läsaren hjälper till att skapa textens betydelse genom att låta erfarenhet, attityder och känslor påverka den”.¹²

Sweco har utöver att tittat på de filmer ME-skolan tagit fram i samarbete med Hampus Hedström besökt ME-skolans monter på gymnasie-mässan i Älvsjö. På plats har Sweco observerat och ”läst” montern som en text som avtolkas olika beroende av betraktaren. Förutom att läsa montern utifrån en kommunikativ teori har Swecos konsulter adderat en feministiskt och postkolonial blick på såväl montern, det material som delades ut samt innehållet i de filmer som fanns i form av VR-glasögon. Sweco har också tittat på vem som syns i montern och hur människor agerar och interagerar med varandra och monterns utställare.

Under några dagar kommer närmare 30 000 ungdomar till Älvsjö för att bekanta sig med en rad utbildningar. 2018 gjorde ME-skolan en extra stor satsning genom att köra fram riktiga grävmaskiner och möjliggöra för besökare att träffa Hampus Hedström. Utöver Hampus fanns möjligheten att träffa lärare som kunde berätta om utbildningen och prova på att köra en mingrävare och dumper. Det fanns också möjlighet att tävla genom att testa sina kunskaper i en simulator.

När Sweco kom till Älvsjö möttes besökaren av en grävmaskin som stod uppställd utanför ingången. Det fanns avspärrningsband runt grävmaskinen, trottoarpratarna i form av en flagga samt en skåpvagn

¹² Fiske John, *Kommunikationsteorier*, s. 63.f.

där bilder på maskinförare i signalkläder täckte sidorna tillsammans med texten "Vi framtidssäkrar branschen". På grävmaskinen fanns också en banderoll med uppmaningen att tävla mot Youtubern Hampus Hedström i ME-skolans Monter 15.33.

Sweco uppfattar grävmaskinen utanför ingången som ett innovativt grepp. Ingen annan av alla utbildningarna har tänkt på att hundratals unga står i kö till mässan och då ser både grävmaskinen och uppmaningen att tävla och träffa Hampus. I de kommentarer som finns i anslutning till de filmer som Hampus producerat för ME-skolan finns åtskilliga noteringar om att de som sett filmerna också träffat Hampus i samband med olika utställningar. ME-skolan drar med andra ord nytta av filmerna även på mässan. Hampus har också medverkat vid en mässa i Boden och han har deltagit i andra arrangemang som öppet hus i Örebro.

Den som besöker montern möts av banderoller som ser ut på samma sätt som vid ingången. Mässmontern har också tydliga budskap om att maskinförare är världens bästa jobb, var utbildningarna finns och om man vill veta mer finns såväl broschyrer som Ipads med information om ME-skolan att tillgå. I montern fanns också en bana där det var möjligt att utmana Hampus i att snabbast köra en radiostyrd dumper. Det gällde att slå Hampus tid och det fanns en topplista uppsatt invid banan där namn och tider fanns uppsatta för de personer som tävlade. Vid sidan fanns också en Ipad där det var möjligt att med hjälp av VR-glasögon besöka en typisk arbetsplats för en maskinförare.

Montern var bemannad med flera personer och när Sweco var på besök blev vi genast approcherade och fick frågor om vi var intresserade att veta mer. Det var en samling aktiva personer som på olika sätt försökte fånga upp de deltagare som sökt sig till montern som var placerad så långt ner i lokalen som det var möjligt att gå. Det hindrade dock inte intresserade från att komma dit och det fanns en strid ström av mässbesökare som utmanade Hampus och tog del av ME-skolans budskap på olika sätt.

Som intervjuerna med unga som besöker gymnasiemässan visar är det ofta redan förutbestämda utbildningar som lockar de unga. Den som redan intresserar sig för en utbildning som i förlängningen skall leda till en högskoleförberedande kurs i statsvetenskap är sannolikt inte intresserad av att besöka ME-skolans monter. Den elev som däremot funderar på något av de praktiska utbildningarna söker sig mer större sannolikhet till ME-skolans monter. Väl där finns både tillgängliga budskap och personer att fråga. Det finns olika former av broschyrer, filmer och annan information om framtiden. Den unga person som inte nödvändigtvis vill ställa frågor utan hellre agerar observatör har genom ME-skolans tydliga logotyp och sätt att medverka med hjälp av exempelvis Hampus Hedström lätt att hitta till ME-skolans hemsida och annan information när eleven väl kommit hem och smält intrycket från de många utbildningsvalen.

Swecos intryck av mässan som helhet, och det är en observation som gäller för andra gymnasiemässor i Sverige, har en tydlig uppdelning mellan de som tänker sig att läsa ett yrkesinriktat program och de som tänker sig ett högskoleförberedande program. Det finns ytterligare en dimension mellan de studieförberedande programmen där skillnaden mellan nationella, internationella och elitskolor skiljer sig i form av hur montrar utformas, men också vilken kategori av elever som intresserar sig för montrarna. När det gäller ME-skolans monter uppfattar Sweco att den i första hand riktar sig till den grupp som redan har yrkesutbildningar i åtanke. Genom Hampus Hedström finns möjligheten att locka

till sig unga som kanske inte tänkt sig en yrkesutbildning, men genom att träffa en kändis och därigenom får upp ögonen för en utbildning man inte kände till innan. Det är en möjlighet, men sannolikt är det i första hand gruppen som redan är inne på spåret att läsa en yrkesutbildning som är målgruppen. I den gruppen finns ett antal utbildningar att välja. I princip står dessa utbildningar inför samma utmaning. Det är svårt att få unga att söka. Det är ännu svårare att få "rätt" personer att söka och det blir ytterligare svårare att rekrytera unga från grupper som traditionellt inte sökt sig till någon yrkesutbildning tidigare.

Men några har lyckats. Och den bransch som kanske lyckats allra bästa är måleribranschen. Den som gör en snabb sökning på internet upptäcker en påtaglig skillnad mellan hur målare porträtteras på måleribranschens egen hemsida i förhållande till hur Maskinförarna väljer att porträttera sig. Den som söker information om måleriyrket kommer snabbt in på såväl målerilandslagets måleribranschens yrkesnämnds hemsida. Och där framgår med all önskvärd tydlighet att målarna ligger ett rejält steg före. Det gäller såväl bilden av yrket som ett jobb för kvinnor och för personer med annan etnisk bakgrund än den som finns representerad i ME-skolans monter, hemsida, tryckt material eller i de filmer som produceras för Youtube. Sweco uppfattar att det finns utrymme för förändring, särskilt när det gäller det bildmässiga material som framställs på film, på hemsidor och i tryckt form. Det gäller också de planscher som pryder montrar och i de fall ME-skolan syns offentligt som i Älvsjö när grävmaskinen stod utanför. Initiativet är utmärkt, men det finns anledning av de personer som syns på bilderna kan variera utifrån kön, etnicitet, ålder och olika former av funktionshinder.

Det som söker sig till Måleribranschens yrkesnämnd möts av en helt annan bildsammansättning. Sweco har inte för avsikt att peka på denna skillnad annat än som inspiration. Hos målareförbundet möter vi Britta Spencer som beskrivs som Nordens bästa målare och det finns en utförlig intervju med henne. På samma sätt möter vi Art Arbuswan som vann hastighetstävlingen i yrkes EM i Budapest och kommer att representera Sverige i måleri vid Yrkes VM i Kazan, Ryssland 2019. Det finns ett tydligt fokus på unga. Det finns ett tydligt fokus på kvinnor och unga med en annan etnisk bakgrund. Det målarförbundet signalerar är att deras framtid redan ser ut som Maskinoperatörerna önskar att deras skall vara.

Sweco återkom flera gånger till montern för att se hur unga interagerade med också för att som besökare med olika bakgrund mötas av montern. Sammantaget kan Sweco konstatera att montern på många sätt riktar sig till en grupp som redan är intresserade och att den gruppen är snävare än var den kunde vara. Rekommendationen är att se över montern utifrån vilka signaler den sänder ut. Känner sig en ung kvinna med invandrarbakgrund sig välkommen av monterns budskap?

Swecos observation är att unga fotograferar det som är intressant, och särskilt det som är spännande eller på något sätt avvikande. Det finns flera selfies som elever tagit tillsammans med Hampus på nätet. Han är en populär personlighet. En annan företrädare skulle sannolikt göra att en annan grupp sökte sig till montern.

Det är heller inte bara unga som besöker montern. Föräldrar gör det tillsammans med unga det är viktigt att den gruppen möts av en inkluderande monter som visar hur deras barns framtid kommer att vara trygg och spännande.

10 Två workshops om horisontella principer

10.1 Syftet med workshopserien

Det förändringsarbete som ME-skolan bedriver syftar till att förändra normer och attityder. Dels handlar det om att bredda och förändra normen om hur en maskinförare ska se ut och vara, och dels om att förändra synen på maskinföraryrket. Att normer om maskinförare och maskinföraryrket förändras identifierades tidigt i projektet som en förutsättning för att fler tjejer och personer med utländsk bakgrund ska vilja söka utbildningen och känna sig välkomna i arbetslivet. För att kunna förändra normer är det centralt att förstå varför vissa normer finns och upprätthålls, och hur normerna verkar och samverkar.

De flesta områden, sektorer och arbetsplatser bygger på något slags norm – förväntade beteenden och attribut på just den arenan. Utan normer skulle inte samhället och samlivet fungera, normer som att hälsa, vänta på sin tur att prata eller återgälda tjänster gör att vi enklare kan interagera i sociala sammanhang. Men normer kan också begränsa handlings- och tankeutrymmet för dem som inte passar in i normen. En sådan "dålig norm" gör att vi värderar olika människor och perspektiv på olika sätt och fördelar makt så att de som passar in i normen får mer makt än de som bryter mot normen.

Normer skapar maktordningar, och dessa maktordningar verkar sällan isolerade från varandra utan samverkar. För att förstå hur normer skapas, upprätthålls och påverkar olika individer har akademiker utvecklat teorier och metoder för *intersektionalitet*. Ofta används intersektionalitet för att konkretisera jämställdhetsarbete. Intersektionalitet kan beskrivas som ett verktyg för att synliggöra hur maktstrukturer baserade på kategorier som kön, ålder, hudfärg och klass samverkar och förstärker varandra, och hur detta skapar över- och underordning. Ett grundläggande antagande för ett sådant jämställdhetsarbete är att människors förutsättningar och möjligheter påverkas av mer än deras kön. Exempelvis kan en ung kvinna med utländsk bakgrund i Stockholm möta helt andra hinder än en ung kvinna med funktionsnedsättning på landsbygden. Verktyget för intersektionalitet hjälper oss att förstå komplexiteten i hur ojämlikhet uppstår på individ-, grupp- och samhällsnivå.

10.2 Workshop 1: fördelar och friktion

Den första workshopen gav deltagarna en introduktion till jämställdhet och intersektionalitet. Swecos erfarenhet är att en sådan introduktion ger mycket oavsett hur mycket kunskap om frågorna gruppmedlemmarna har. Det är ett tillfälle att gemensamt hitta en förståelse och reflektera över hur man tillsammans som grupp kan ta sig an utmaningar relaterade till genus, diskriminering eller ojämlikhet.

Workshopen inleddes därför med att Sweco berättade om de jämställdhetspolitiska målen, genussystemet, normer och historien bakom intersektionalitet som analysmodell och metod. Huvuddelen av workshopen ägnades därefter åt övningen Friktion och fördelar. Syftet med övningen är att reflektera över sina egna och gruppens fördelar. Att synliggöra och bli medveten om sina egna privilegier och fördelar är ett nödvändigt första steg för att på ett konstruktivt sätt kunna förhålla sig aktivt till dem i sitt arbete, och till att förstå andras förutsättningar.

Sociala kategorier är i regel förknippade med en norm och en över- och underordning där de som passar in i normen får mer makt och fördelar än de som inte gör det. Exempelvis finns för den sociala kategorin hudfärg en vithetsnorm som gynnar vita personer och missgynnar icke-vita personer. Maktordningen som normen skapar är rasism. Det är i regel lättare att bli medveten om normer och

maktordningar om man tillhör den missgynnade gruppen. När man passar in i norm eller tillhör en social grupp som är gynnad av norm får man fördelar som man inte alltid är medveten om. De flesta har erfarenheter av både fördelar och friktion – dessa kan variera över tid, rum och situation. Genom att dels bli medveten om vilka fördelar man har i samhället bara genom att tillhöra en viss grupp och dels lära sig av egna eller andras upplevelser av friktion skapas förutsättningar för bättre bemötande.

Övningen friktion och fördelar går ut på att varje deltagare får fylla i en tabell och där ange i vilken utsträckning de upplevt fördelar utifrån olika sociala kategorier så som kön, bostadsort, hudfärg och funktionalitet. Fördelar kan bland annat vara att anses normal, bli tagen på allvar, trygghet och tillgång till resurser, platser och aktiviteter. Friktion kan bland annat märkas genom att man känner sig utanför eller annorlunda, att man behöver förklara sig, blir ifrågasatt eller behöver komma ut.

Erfarenhet av fördelar	Ofta	Ibland	Sällan
Kön			
Hudfärg			
Etnicitet			
Sexualitet			
Klass			
Utbildningsnivå			
Bostadsort/-område			
Civilstånd			
Funktionsförmåga			
Ålder			
Språk			

Efter det att deltagarna fyllt i tabellen fördes diskussion med hela gruppen. Samtalet utgick från följande frågor:

- Har ni upptäckt några fördelar ni inte tänkt på att ni hade utifrån de olika sociala grupperna?
- Vilka gemensamma fördelar har ni i gruppen? Fördelar och nackdelar med det?
- Hur kan dessa gemensamma fördelar påverka ert arbete?
- Hur skiljer sig era fördelar från de arbetsplatser/grupper/personer ni möter i ert arbete?
- På vilka sätt kan insikten om era fördelar hjälpa er att skapa bättre förutsättningar för en mer jämlik kontakt med er målgrupp?
- Vilka konsekvenser kan det få om ni inte reflekterar över era fördelar innan ni t.ex. planerar ett projekt eller en insats, eller påbörjar ett förändringsarbete?
- Vad kan ni göra för att personer som inte tillhör den traditionella målgruppen ska känna sig välkomna?
- Vad kan ni göra för att personer som inte tillhör den traditionella målgruppen ska komma in *och* stanna i branschen?

10.2.1 Slutsatser

Reflektionsövningen ledde till en livlig diskussion. Inledningsvis konstaterades att projektgruppen är relativt homogen och på många sätt tillhör andra sociala kategorier än den målgrupp som projektet vill nå. Egentligen skulle gruppen, liksom branschen, behöva fler perspektiv för att hitta bra och ändamålsenliga lösningar på kompetensförsörjningsproblemet. Projektet bygger mycket på den

insikten - att kunskap om målgruppen måste inhämtas utifrån. Det är därför projektet har anlitat en influencer och kontinuerligt samlar in information från unga genom intervjuer och enkäter.

Diskussionen handlade också om hur projektet ska lyckas med att få fler personer som inte tillhör den traditionella målgruppen att dels trivas på skolan, och dels komma in i och stanna i branschen. Gruppen talade om behovet av både ett inifrånperspektiv och ett utifrånperspektiv. Förändring inifrån behöver ske genom att branschen, ME-skolan och ME som organisation förändras. Det är av stor vikt för att personer som bryter mot normer om hur en maskinförare är och ser ut inte ska mötas av diskriminering eller dåligt bemötande i skolan eller på praktikplatser. Det innebär också att branschen på lång sikt även behöver moderniseras och utformas på sätt som tillåter mer variation bland de anställda. Det kan vara allt från att arbetstiderna möjliggör att hämta på förskolan, till att det finns möjlighet att gå på toaletten i avskildhet på arbetsplatsen. Gruppen uttryckte det som ett slags omsorg om eleverna, att tänka på vilka kontexter de kommer hamna i och hur ME kan göra kontexten så bra som möjligt.

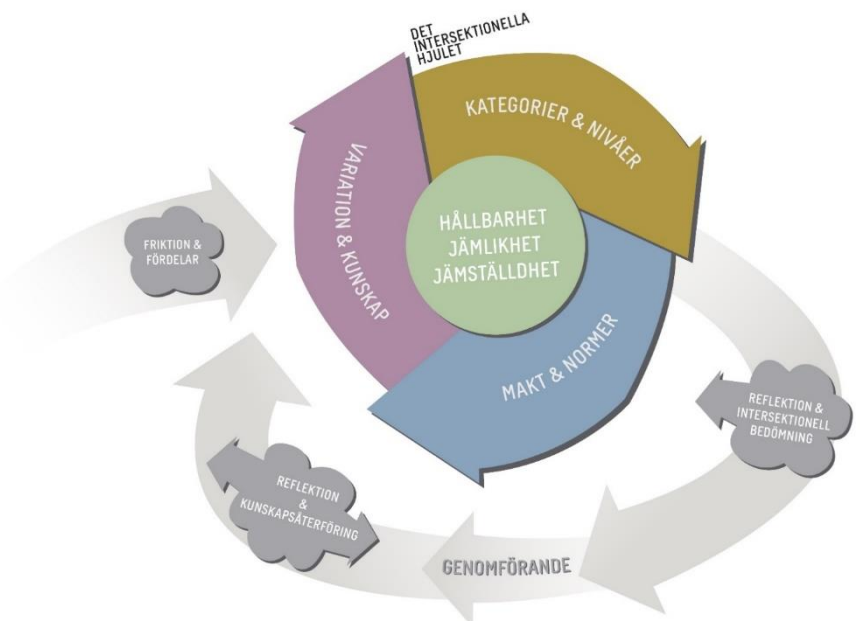
Utifrånperspektivet kan beskrivas som en förändring av branschen och synen på branschen utifrån. Det kan göras genom informationsarbete riktat mot föräldrar med barn i gymnasieåldern. Det kan också göras genom att stötta normbrytande personer som valt maskinförarbranschen, så att de i egenskap av normbrytare kan motverka fördomar om hur en maskinförare ska se ut och vara för att göra ett bra jobb.

10.3 Workshop 2: det intersektionella hjulet

Det andra workshoptillfället tog vid där den första workshopen slutade. Övningen Friktion och fördelar fungerar som en ingång till det intersektionella hjulet som gruppen fick testa under det andra tillfället. Syftet med tillämpningen av det intersektionella hjulet är att få en förståelse för hur en intersektionell analys kan göras och hur det kan vara ett verktyg för att driva arbetet i projektet framåt.

Under den första delen av workshopen gick Sweco igenom det intersektionella hjulet och de grundläggande utgångspunkterna för ett kontinuerligt intersektionellt arbete. Att det intersektionella hjulet är just ett hjul är att visa att en intersektionell analys är en del av ett ordinarie planerings- och utvecklingsarbete och inte något som sker vid sidan av den "vanliga" verksamhetsutvecklingen som sker i organisationen. Sweco gick kort igenom de olika delarna i hjulet:

- Kategorier och nivåer
- Makt och normer
- Variation och kunskaper
- Rättvisa, jämlikhet och jämställdhet

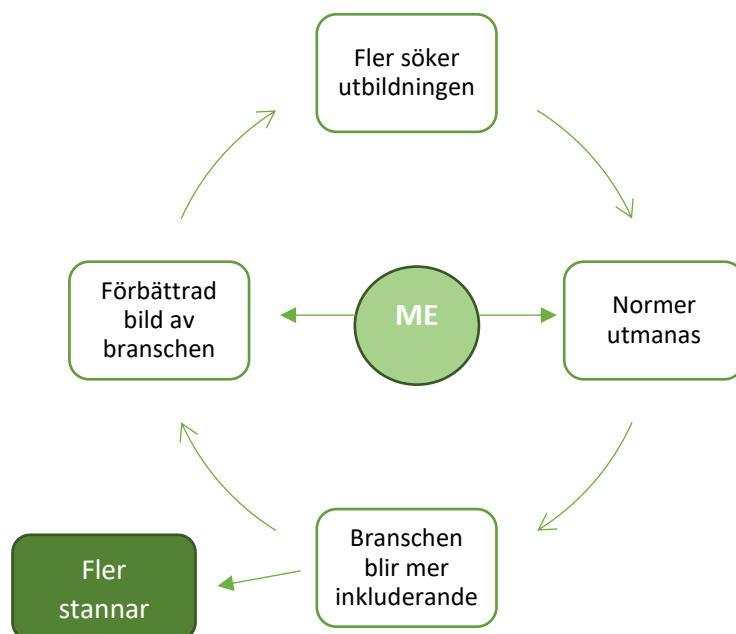

Kategorier och nivåer handlar om vem som inkluderas i verksamheten, vem som kan påverka och vilka konsekvenser det får på individ-, grupp- och samhällsnivå. Makt och normer syftar till att synliggöra (ofta) omedvetna antaganden som ligger till grund för projektets problemformulering och lösningar. Variation och kunskaper är ett tillfälle att reflektera över vilka kunskaper som finns om missgynnade grupper i projektet, och huruvida gruppens kunskap om målgruppen är grundad i antaganden eller fakta. Slutligen handlar hållbarhet, jämlikhet och jämställdhet om hur projektet relaterar till de jämställdhetspolitiska målen och andra relevanta styrdokument.

Under workshopen fick deltagarna arbeta med det intersektionella hjulet i två mindre grupper utifrån ett arbetsdokument som Sweco förberett. Arbetsdokumentet innehöll frågor som fungerade vägledande för analysen. Bland annat behandlade frågorna projektets problemformulering, konsekvenserna av homogenitet i branschen och kunskap i projektorganisationen.

10.3.1 Slutsatser

Även denna workshop ledde till många intressanta diskussioner. Många i gruppen tyckte att det var bra att få stanna upp och ifrågasätta vilka antaganden projektet vilar på, och vad som egentligen ligger till grund för dem. Exempelvis finns olika antaganden i gruppen om i hur stor utsträckning bilden av och attityder gentemot branschen bygger på fördomar. Å ena sidan uppger branschen att de bara vill ha någon att anställa, och att det inte spelar någon roll hur den personen ser ut eller är. Å andra sidan vet vi också att branschen på många sätt är anpassad efter en norm om hur en maskinförare ska vara (bland annat med avseende på arbetstider och arbetsmiljö) som får fler kvinnor än män att lämna branschen. Antaganden om hur branschen är får i sin tur bäring på projektets förändringslogik. Om branschen marknadsförs mot elever och föräldrar som mer inkluderande än vad den är kan det leda till avhopp och förlorad trovärdighet. Reflektionerna mynnade ut i en tanke om projektets verkan som kan illustreras:

Denna bild innebär att det långsiktiga uppdraget för projektet är att sätta igång och förstärka en god cirkel. En viktig del är att marknadsföra branschen och maskinföraryrket i syfte att få fler att söka. En större mångfald av elever och yrkesverksamma kan i sig bidra till att motverka föreställningar om hur

än maskinförare ska vara, men för att stärka den utvecklingen behöver branschen också förändras inifrån. En mer inkluderande bransch bidrar dels till att förändra bilden av branschen, men är också en förutsättning för att normbrytande maskinförare ska vilja stanna. Det är i sin tur avgörande för att en långsiktig kompetensförsörjning ska kunna säkras.

Gällande kunskap i projektet kunde gruppen, liksom under föregående workshop, konstatera att gruppen som helhet antagligen inte speglar den mångfald av erfarenheter som behövs för att framgångsrikt nå ut till målgruppen. Men man kunde också konstatera att projektet har många sätt att hantera kunskapsunderskottet. Bland annat samlas mycket information in från målgruppen om hur de uppfattar yrket och varför. Det är ett bra underlag för förändringsarbete. En reflektion som kom upp under workshopen var att projektet borde prata med de som *inte* är i branschen för att förstå vad det är som gör att andra yrkesbanor framstår som mer attraktiva.

Under workshopen diskuterades också hur man kan se på de horisontella principerna och normkritiskt arbete i projektet. Den primära problembilden för projektet är att det finns för få maskinförare, men för många, särskilt inte i den egna organisationen, är det inte tydligt på vilket sätt ett normkritiskt arbete ska lösa problemet. Det fanns under workshopen en stor samsyn om att normkritik och breddad rekrytering bör förstås som ett medel, en metod för att säkra kompetensförsörjningen snarare än ett mål i sig. Skillnaden mellan de två olika förståelserna beskrevs som skillnaden mellan *att fler människor ska ha tillgång till maskinföraryrket* och *att maskinförarbranschen ska ha tillgång till fler människor*.

11 Swecos reflektioner

Sweco inledde denna rapport med en kort sammanfattning av Sveriges utveckling de senaste 150 åren. Sverige är ett samhälle som gått från att ha varit ett ruralt icke-mekaniserat jordbrukssamhälle till ett urbant senmodernt tjänstesamhälle. Det är ett samhälle med ett utbildningssystem som endast omfattade en liten del av befolkningen byggts ut till att omfatta alla. Ett system som för hundra år sedan omfattade sex års grundskola till idag minst det dubbla. Allt fler tänker sig en högskole- eller universitetsutbildning för att trygga en anställning på framtidens arbetsmarknad.

Intervjuer med projektgruppen och ledningen gav vid hand att det finns en betydande samstämmighet vad gäller problemformulering och hur arbetet med att möta denna problemformulering skall se ut. Det är en ohållbar kompetensförsörjningssituation, det finns fördomar om branschen yrkesutbildningar som generellt har lägre status än de högskole- och universitetsförberedande gymnasieutbildningarna. Det råder samstämmighet i hur dessa utmaningar skall mötas.

För att öka utbildningens attraktionskraft har ett samarbete med Hampus Hedström resulterat i två filmer som visats på Youtube. Utbildningen i sig har också förbättrats genom en översyn och aktivt individanpassat och digitaliserat de delar som behöver utvecklas. Framtida utmaningar handlade om att utveckla kommunikations och marknadsföringsstrategier för att öka trovärdigheten. Det har också initierats ett samarbete med Örebro universitet för att ta fram indikatorer på horisontella principer. Utöver det finns en lista på framtida utvecklingsområden.

De dokumentstudier som Sweco genomförde ger vid hand att det saknas kvinnliga förebilder och en tydligare bild av den livsstil som yrket medför. De unga kvinnor som svarade på enkäterna var samma grupp som kommer att flytta till städerna visade det sig. Vilket är svar som är samstämmiga med en större bild av Sverige där unga kvinnor flyttar till städerna. I de flesta fall för att aldrig återvända. Frågan är hur dessa unga kvinnor kan lockas till maskinföraryrket. Hur skall detta yrke kombineras med att vara kvinna och bo i en stad?

När Sweco frågar ungdomarna själva blev svaren till att börja med att de själva bestämmer vad de skall läsa för utbildningar. Ett svar som det finns anledning att reflektera över. I samtal med yrkes- och studievägledare visar det sig att de uppfattar föräldrarnas inverkan på valet av utbildning som avgörande. Föräldrar är sannolikt med om att bestämma ungas val av utbildning under länge tid; genom att tala om vissa framtidsyrken som positiva och andra som negativa. Det finns flera anledningar till att i större grad än idag rikta sig till andra än endast ungdomar själva i marknadsföring, även om gruppen självklart är mest central.

När unga tillfrågades om kön var de positiva till att alla kan arbeta med vad de vill. Det fanns dock en reservation för att pojkar och flickor har olika intressen, men att det inte handlade om att den ena gruppen är bättre lämpad på något sätt.

Statusen på yrkesutbildningar generellt uppfattas som lika bland de unga som Sweco talade med. Här finns dock en reservation för att de unga Sweco talade med rörde sig i det område av mässan där yrkesutbildningarna hade sina monter. Det var också unga som provat saker som hängde samman med yrkesutbildningar. Icke desto mindre upplevde de inte någon särskilt mycket lägre status på en yrkesutbildning. Det viktigaste var att man gillade det man gjorde helt enkelt.

De unga som Sweco talade med beskrev att de trodde att det fanns bra med arbete för den som söker ett yrkesprogram. Samtidigt trodde samma ungdomar att många väljer ett högskoleinriktat

gymnasium just av anledningen att det är tryggare, att det garanterat leder till ett framtida yrke. Det ligger i linje med hur studie- och yrkesvägledarna uppfattar hur föräldrar resonerar. Det i sin tur kan sammanfalla med beskrivningen av framtiden med en arbetsmarknad där de yrken som kommer att vara allra mest populära om tjugo år inte ens är uppfunna idag. Det krävs helt enkelt en högskoleutbildning för att tillhöra den flexibla elit som hela tiden kommer att tvingas anpassa sig till en föränderlig arbetsmarknad. Det spelar mindre roll om en sådan beskrivning håller eller inte med tanke på hur samhället egentligen utvecklas. Föräldrarna kommer i likhet med Tomas berömda teorem som lyder: Om människor uppfattar en situation på ett bestämt sätt (anser den verklig så som de uppfattar den), blir den också verklig genom att de rättar sina handlingar efter sin uppfattning. Alltså, om föräldrar uppfattar att det krävs en högskoleutbildning för att klara sig så kommer de att göra allt för att deras barn skall skaffa sig en sådan.

Studie- och yrkesvägledarna bekräftar den bilden och pekar samtidigt på problemet med de etablerade könsroller och normer som följer med föräldrar och det omgivande samhällets forande av ungas föreställningsvärld. Även om unga väljer en yrkesutbildning är sannolikheten stor att de följer en strak tradition av att välja yrke som korrelerar mot det kön de uppfattar att de har.

Utvärderingen av den visuella kommunikationen visar att ME-skolan nått ut till en stor grupp unga, och baserat på könsfördelningen av de kommentarer som finns i anslutning till filmerna på Youtube är det en framgång när det gäller andelen unga kvinnor som sett filmerna och därigenom blivit upplysta att det finns något som heter maskinförare. Här förordar Sweco att ME-skolan satsar fortsatt och att på samma sätt som inför kampanjen med Hampus Hedström inventerar vilka kanaler unga använder sig av för att inhämta information. Det kan mycket väl vara så att den plattform som gäller om fem år inte finns idag, och den som då gör filmer på Youtube framstår som mossig. Men under förutsättning att rätt kanal är Youtube den närmaste tiden förordar Sweco att projektet använder sig av en inarbetad kanal men utvecklar den i enlighet med utredningens slutsatser. Om det är en kvinna i huvudrollen kommer hon att bli den förebild som efterfrågas. Det kan också vara en idé att genom filmen bredda yrket till att också inbegripa olika livsstilar. Enligt samma modell kan det vara idé att göra flera olika filmer där en riktar sig till unga kvinnor, en annan till äldre personer med invandrarbakgrund. Det är också filmer som med fördel kan visa på olika livsstilar och yrkets möjlighet att driva eget företag och på så sätt erövra en plats i det svenska samhället.

Det är i enlighet med det är det viktigt att också utbildningarna, arbetsplatserna och de APL-platser som utbildningen erhåller utformas på ett sätt som välkomnar de (nya) grupper som kommer till ME-skolan. Om inte utbildningarna eller arbetsplatserna är anpassade vad gäller omklädningsrum, möjlighet till enskilda toaletter eller arbetskläder som passar kommer de som möter utbildningen snabbt vända yrket ryggen. Och en av de saker som tycks angeläget är att arbeta aktivt med de värdegrunder som finns på landets nuvarande gymnasieskolor.

Swecos bedömning är att projektet på många sätt ligger i framkant vad gäller normkritik och inkludering i maskinförarbranschen. Övningen friktion och fördelar ledde till många bra och konstruktiva reflektioner kring hur gruppens sammansättning och sammanlagda erfarenhet av friktion och fördelar kan påverka möjligheterna till att uppnå ett lyckat resultat. Projektet är sin slutfas, men arbetet med att få fler maskinförare till branschen har bara börjat. Därför ser Sweco att lärdomarna från workshopen är värdefulla för projektet att ta med sig in i det fortsatta arbetet.

Det faktum att projektet ligger i framkant är i sig mycket positivt, men det innebär också stora utmaningar. Att förändra normer och attityder är ett arbete som nästan alltid möts av motstånd. Det kan bero på flera saker, de som gynnas av normen kan känna sig hotade eller uppleva ämnet som känsligt. Projektet har i sitt arbete mött mycket motstånd, inte minst gällande youtubers filmer, som många i organisationen och branschen riktade kritik mot. Sweco ser att det är viktigt för projektet att lära sig av sina erfarenheter av att bemöta motstånd och ge bra svar som kan bidra till att inkludera fler i arbetet för kompetensförsörjning.

Slutligen ser Sweco att en viktig reflektionspunkt under workshopen var samtalen om huruvida projektet ska jobba "inifrån och ut" eller "utifrån och in". Sweco ser mycket positivt på att projektet strävar efter att arbeta med båda perspektiven. Det är viktigt att fler normbrytare kommer in på utbildningen och i branschen, men om ME:s marknadsföring av branschen som en plats där alla är välkomna ska vara trovärdig krävs också att branschen är villig att förändras. I regel är förändring av normer och attityder enklare att genomföra för dem som har makt (passar in i normen) än för de som missgynnas av normen. Därför kan inte hela ansvaret för branschens progression läggas på branschens tjejer och utrikesfödda.

Sweco ser att det är positivt för projektet att få stanna upp och ta ett omtag om projektets grundläggande antaganden och logik. Det är viktigt att det finns en samsyn kring hur projektet är tänkt att fungera och varför man valt de metoder man gjort. Att ifrågasätta de antaganden ett projekt vilar på gör det starkare, inte svagare. Att i detta sammanhang tala om att projektet bygger sin idé på antaganden är inte i sig en kritik mot projektets existens, funktion, logik eller kunskapsunderlag, utan ett sätt att belysa de antaganden som alla människor och verksamheter gör när de fattar beslut, och belyser vikten av att vara medveten om de antaganden som gjorts innan man går vidare. Sweco ser också att det är viktigt för projektet att definiera ramarna för vad projektet ska fokusera på.

12 Swecos rekommendationer

De rekommendationer som listas nedan kan betraktas som en fortsättning på projektet. Sweco är medveten om att flera av dessa rekommendationer inte skulle vara möjliga om inte Maskinförare 20Tjugo genomförts. Det är alltså inte en kritik mot de insatser som gjorts utan Swecos ambition är att om möjligt komma med rekommendationer för framtiden.

- **Bredda rekryteringen i ledningsgruppen**

Med breddad avser Sweco att det med fördel kan rekryteras personer som medför att styrgruppen i större grad avspeglar ME-skolans önskan om att maskinföraryrket skall vara intressant för andra grupper än den traditionella rekryteringsbasen ”unga män på landsbygden”. Som friktionsövningen Friktion och fördelar med ME-skolans egna företrädare visade finns ett glapp mellan sammansättningen i gruppen och den förändring som organisationen önskar att maskinföraryrket skall genomgå. Sweco vill understryka att det inte är en kritik mot nuvarande ledning och styrgrupp utifrån kompetens. Men som övningen visade finns det erfarenheter och kunskap som vissa grupper i samhället bär på, och andra inte. En breddad rekrytering leder också till att det kommer fler förebilder till verksamheten. Vilket är en viktig del i att trovärdigt genomföra en förändring.

- **Lyft fram fler förebilder**

Det finns ett behov av förebilder som inspirerar andra att söka sig till yrket. En förebild utmanar också den bild av yrket som idag finns om en man i signalkläder. Sweco vill understryka att det behövs flera olika förebilder som utmanar en idag relativt etablerad bild av vem som arbetar som maskinförare. Det behövs unga kvinnor, personer med annan bakgrund än den gängse. Det behövs förebilder i form av utrikesfödda och personer med olika funktionshinder. Förebilderna kan som ambassadörer för yrket förändrar bilden av vad som är en maskinförare. Det är viktigt att förebilderna finns med i de filmer, webb- och tryckta material som ME-skolan tillhandhåller i olika sammanhang.

- **Glöm inte normen**

Fortsätt arbeta med att även inhämta kunskap från de som hör till normen för branschen. Hur ser de på förändringsarbete i branschen, och hur kan de bidra till den förändringen? Hur kan man skapa goda förebilder även för unga killar som hör till normen för maskinföraryrket? Ansvar och möjligheten att driva ett förändringsarbete finns inte enbart hos den eller de som ska inkluderas in i branschen, utan även hos den eller de som redan befinner sig i den. Därför är det viktigt att de som passar in i de traditionella normerna för hur en maskinförare ska se ut vara får kunskap och verktyg för hur de själva kan bidra till att förändra kultur och strukturer i branschen. Det kan exempelvis göras genom förstärkt samarbete med skolhuvudmän och i ME:s kommunikationsarbete.

- **Arbeta aktivt med värdegrundsarbete i skolor och på arbetsplatser**

För att ett förändringsarbete skall fungera i längden måste de nya personer som kommer till såväl utbildningar, som placeras på APL och på framtida arbetsplatser känna sig välkomna. Det

gäller såväl hur det talas på arbetsplatser som hur de utformas. Det måste finnas separata omklädningsrum, möjlighet för den som har rörelsehinder att ta sig fram och så vidare. Det måste också pågå ett aktivt värdegrundsarbete med avseende på inställning till personer som inte representerar normen vit man i signalkläder. Annars kommer de personer som rekryteras och därefter utbildar sig lämna verksamheten relativt snart.

- **Fördjupa kunskaperna om målgruppen**

Fortsätt hämta in ytterligare kunskap *om* och *från* målgruppen genom enkäter, djupintervjuer och/eller fokusgrupper direkt med ungdomar, och i synnerhet med tjejer och/eller unga med utländsk bakgrund. Eftersträva att ställa frågor direkt till den målgrupp ni vill förstå – exempelvis är tjejer sannolikt bäst lämpade att besvara frågor om hur just tjejer uppfattar maskinförarutbildningen och yrket maskinförare. Genom att fråga målgruppen direkt kan man undvika att göra felaktiga antaganden om målgruppen eller dra slutsatser baserat på andrahandskällor.

- **Fördjupa kunskaperna om hur unga väljer**

Utveckla metoderna för att samla in kunskap om hur och varför unga gör sina utbildnings- och yrkesval. Ett sätt är att i såväl intervjuer som enkäter ställa öppna frågor. Färdiga svarsalternativ utgår ofta från föreställningar hos den som utformat enkäten eller intervjuguiden och kan lätt begränsa de svar man får. För att ge målgruppen möjlighet att utveckla sina resonemang behövs dock kvalitativa metoder som djupintervju eller fokusgruppsintervju med de målgrupper som man vill förstå bättre. En viktig sådan målgrupp är de unga som *inte* valt att gå maskinförarutbildningen. Varför valde de något annat? Vad skulle kunnat fått dem att göra ett annat val?

- **Fortsätt satsningen på Youtube**

Sweco uppfattar att arbetet med att synliggöra yrket för olika grupper är viktigt. Samarbetet med Hampus Hedström har varit lyckat och Sweco förordar att arbetet med hjälp av film och Youtube skall fortsätta. Kanske är det andra kanaler som lämpar sig bättre i framtiden. Att ME-skolan på samma sätt som inför samarbetet med Hampus tar reda på vilka kanaler unga använder är avgörande för att inte framstå som "mossiga". De filmer som är producerade inom ramen för projektet finns kvar på nätet och kan fylla sin funktion ytterligare flera år. På samma sätt kan en framtida film ta fasta på behovet av förebilder och personer som har huvudrollen skulle med fördel kunna vara en ung kvinna. Sweco ser också en poäng av att göra filmerna livstilsanpassade. På så sätt kan de rikta sig till såväl unga som till föräldrar samt gruppen äldre utrikesfödda. Kanske är det flera olika filmer som skall skapas?

- **Koppla maskinföraryrket till livsstil**

Ett yrke är inte bara ett jobb - det är för många en livsstil och en identitet. Vad är det för livsstil som en maskinförare kopplas ihop med? Här finns möjligheten att visa hur livet som maskinförare innebär frihet, att kunna resa och att kunna ägna sig åt vissa fritidsintressen. Här är ett ypperligt tillfälle att också utmana föreställningar om vem som kör maskin. Om en kvinna som på fritiden ägnar sig åt hästar berättar om fördelarna med yrket i förhållande till sitt hästintresse visar det en spännande livsstilskoppling. På samma sätt skulle det vara spännande

att visa hur ett utpräglat intresse för till exempel teater eller matlagning möjliggörs med hjälp av ett fritt och entreprenöriellt yrke.

- **Ta fram material till föräldrar**

Som intervjuerna med studie- och yrkesväglarna med tydlighet visat är det ofta föräldrar som "bestämmer" de ungas gymnasieval. Det finns ett behov av att vända sig till föräldrar med information om yrket för att utmana deras bild av att alla framtida yrken behöver en högskoleexamen. Att ta fram ett material som visar hur en person som söker ett yrkesgymnasium kan komplettera och söka sig vidare via utbildningar är viktigt. Det är också viktigt att ta fram ett material som visar yrkets bredd vad gäller möjligheten att exempelvis starta egen verksamhet, samt möjligheter yrket innebär utöver att "bara" köra ett fordon.

- **Rikta er aktivt till nya målgrupper i urbana miljöer**

Sweco uppfattar att ME-skolans aktiva marknadsföring i exempelvis Vivalla varit ett innovativt och spännande grepp. Maskinförare är kanske inte ett självklart yrke för många som kommit till Sverige under senare tid. För att nå ut till gruppen nyanlända behövs aktiva åtgärder, vilket marknadsföringen i Vivalla var. Det blev ett bra möte med en ny rekryteringskategori och öppnar upp för ambassadörer att aktivt stödja utrikesfödda att söka sig till utbildningar. Att marknadsföra maskinföraryrket på olika platser och arenor är också ett tillfälle att visa att det rör sig om en bransch med goda möjligheter att starta, driva och utveckla egna verksamheter. Informations- eller utställningsinsatsen behöver också anpassas efter den aktuella målgruppen.

- **Förankra kommunikationsstrategin i hela ME**

Projektet har tagit fram värdefull kunskap och nya metoder för att kommunicera en förnyad och mer progressiv bild av yrket och branschen. Den bilden behöver genomsyra allt material med ME som avsändare. För att detta ska kunna ske behöver projektets arbete med kommunikationsstrategi förankras i hela organisationen.

13 Käll- och Litteraturförteckning

Attityder till yrkesprogram 2017-nollmätning samt uppföljningsmätning bland elever i åk 9 av ungdomsbarometern.

Beger Peter L, Luckmann Thomas, *Kunskapssociologi, Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet* (2003) W & W.

Cedefop (2017). *Cedefop European public opinion survey on vocational education and training*. Luxembourg: Publications Office. Cedefop research paper; No 62.

Det kreativa ögat. Om perception, semiotik och bildspråk. Studentlitteratur. 2009

Fokus på gymnasial yrkesutbildning

- en antologi om hur yrkesutbildningen kan förbättras. WorldSkills Sweden.

Hirdman, Yvonne, *Genus, om det stabilas föränderliga form*, 2013. Liber.

Olofsson Jonas, den svenska yrkesutbildningsmodellen

– dess etablering, sentida förändring och framtida utmaningar. Ratio, rapport nr 8 november 2013.

Ungdomsbarometern. WorldSkills Sweden yrkes-SM i Uppsala 2018

Ungdomsbarometern, WorldSkills 2016 – besökarundersökning

Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun* (1997) Studentlitteratur.

Kantar tns report tracking survey 2018 Sweden, attitudes towards professional education (upper secondary/high school level)

Kommunikationsteorier. En introduktion. Wahlström & Widstrand. 2001.

Vägar och omvägar till arbetsmarknaden. långsiktiga perspektiv på ungas etablering och försörjning. myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (mucf) 2017

Skolverket. samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet. rapport 442 2016